

Katedra: pedagogiky a psychologie

Obor: sociální pedagogika

**REÁLNÉ VYUŽÍVÁNÍ KÁZEŇSKÉ PRAVOMOCI VYCHOVATELEM
K MOTIVACI ODSOUZENÝCH PRO PLNĚNÍ PROGRAMŮ
ZACHÁZENÍ VE VĚZNICI HORNÍ SLAVKOV**

Autor :

Petr KUCHYNKA

Podpis:

Adresa : Horní Slavkov, Větrná 861/7

Vedoucí práce : PhDr. Milan Š T Ě P A N O V I Č

Konzultant : Dr. Vendelín LUKÁČKA

Počet :	stran	tabulek	grafů	obrázků	příloh
	72	14	5	0	4 + CD obsahující BP

V Liberci dne : 20.11.2005

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Datum : 20.11.2005

Podpis :

Poděkování:

Děkuji všem, bez nichž bych svou práci nedokončil. Můj dík náleží pracovníkům Věznice Horní Slavkov, kteří mi ochotně pomáhali v přístupu k potřebným materiálům, informacím a dokumentaci, a těm spolupracovníkům, kteří byli zahrnuti do praktického výzkumu jako jeho součást a byli ochotni proto obětovat svůj volný čas. Dále děkuji svému konzultantovi Dr. Vendelínu Lukáčkovi za pomoc při zpracovávání diplomové práce, plynoucí z dlouholetých zkušeností a znalostí jak odborných z oblasti psychologie, tak praktických z mnoha prací, jejichž byl konzultantem. V neposlední řadě však děkuji vedoucímu práce PhDr. Milanu Štěpanovičovi za zasvěcené vysvětlování problémů a za podnětné rady.

Anotace

Práce se zabývá problematikou využívání a aplikace kázeňské praxe pracovníky věznice, kteří mají kázeňskou pravomoc, na odsouzené osoby ve výkonu trestu odnětí svobody. Cílem práce je zjistit, zda je využívána plně celá škála možností udělování kázeňských odměn a ukládání kázeňských trestů pracovníky věznice s kázeňskou pravomocí, v závislosti na motivační efektivitě u odsouzených. Pokud tomu tak není, co je příčinou nevyužívání celé škály možností a jaký to má vliv na výslednost v naplňování cílů programů zacházení odsouzených.

Anotation

Die Arbeit befasst sich mit Problematik der Ausnützung und Applikation der Disziplinarpraxis durch Gefängnisarbeiter, welche die Disziplinarbefugnis haben, auf Verurteilte Personen im Strafvollzug des Freiheitsentzuges. Das Ziel der Arbeit ist festzustellen, ob voll die ganze Skale benutzt wird für Erteilung der Disziplinarbelohnungen und Auferlegung der Disziplinarstrafen durch Gefängnisarbeiter mit Disziplinarbefugnis, in Abhängigkeit auf der Motivations-Effektivität bei den Verurteilten. Falls es so nicht ist, was ist die Ursache, dass die ganze Skale der Möglichkeiten nicht benutzt wird, und welchen Einfluss es hat auf Folgeschluss in Erfüllung der Ziele der Programmbehandlungen bei den Verurteilten.

Annotation

This work deals with problems of a disciplinary practice - its use and application by prison staff, who have a disciplinary powers regarding convicts in imprisonment. The goal of this work is to find out whether the prison staff with the disciplinary powers use the whole scale of possibilities of disciplinary measures, i.e. disciplinary praises and disciplinary punishments, in connection with motivational efficiency to prisoners. If not, why they don't use the whole scale of possibilities and what influence it has on results carrying out the goals in programs for treatment of prisoners.

OBSAH:

0.	ÚVOD	3
I.	TEORETICKÁ ČÁST	4
1.1	Historie vězeňství	4
1.2	Problematika kázně odsouzených ve výkonu trestu	6
1.2.1	Podmínky pro udržování kázně	7
1.3	Psychologická oblast	9
1.3.1	Osobnost	9
1.3.2	Sebehodnocení	13
1.3.3	Sociální vývoj	16
1.3.4	Učení	18
1.3.5	Motivace	20
1.4	Právní oblast	22
1.4.1	Zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 59/1965 Sb. ve znění pozdějších předpisů (novela č. 169/1999 Sb.)	22
1.4.2	Rozdělení kázeňských pravomocí dle novely zákona	24
1.4.3	Stížnosti proti uložení kázeňského trestu	26
1.4.4	Řád výkonu trestu odnětí svobody (vyhláška Ministerstva spravedlnosti – sbírka zákonů č. 345/1999)	26
1.4.5	Zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 59/1965 Sb. ve znění pozdějších předpisů (původní zákon č. 18/1994 Sb.)	26
1.4.6	Rozdělení kázeňských pravomocí dle původního znění zákona	27
1.4.7	Vývoj kázeňských odměn a trestů	28
1.5	Pedagogická oblast	30
1.5.1	Pedagogické zásady při uplatňování kázeňské pravomoci	30
1.5.2	Výkon kázeňských odměn a trestů	31
1.5.3	Postup realizace kázeňské pravomoci	37
1.6	Aplikace kázeňské pravomoci na určité skupiny odsouzených	39
1.6.1	Prvovězněný odsouzený	39
1.6.2	Aplikace kázeňské pravomoci u prvovězněných odsouzených	40
1.6.3	Odsouzený recidivista	40
1.6.4	Aplikace kázeňské pravomoci u recidivistů	41
II.	PRAKTICKÁ ČÁST	42
2.1	Úvod do problematiky	42
2.1.1	Program zacházení	43
2.1.2	Aplikace kázeňských odměn a trestů	46
2.1.3	Vnitřní diferenciaci	46
2.2	Cíl práce	48
2.2.1	Soubor dat k výzkumu	48
2.2.2	Hlediska výběru vzorků	49
2.2.3	Základní charakteristika vzorků	50
2.2.4	Charakteristika vybraných vychovatelů	50
2.3	Interpretace výzkumu	50
2.4	Výzkumný blok „A“	51
2.4.1	Rozbor kázeňské praxe v roce 1999	51
2.4.1.1	Kázeňské odměny udělené v roce 1999	51
2.4.1.2	Důvody udělení kázeňských odměn v roce 1999	52

2.4.1.3	Kázeňské tresty uložené v roce 1999	53
2.4.1.4	Důvody uložení kázeňských trestů v roce 1999	53
2.4.2	Rozbor kázeňské praxe v roce 2001	54
2.4.2.1	Kázeňské odměny udělené v roce 2001	54
2.4.2.2	Důvody udělení kázeňských odměn v roce 2001	55
2.4.2.3	Kázeňské tresty uložené v roce 2001	55
2.4.2.4	Důvody uložení kázeňských trestů v roce 2001	56
2.4.3	Rozbor kázeňské praxe v roce 2004	57
2.4.3.1	Kázeňské odměny udělené v roce 2004	57
2.4.3.2	Důvody udělení kázeňských odměn v roce 2004	58
2.4.3.3	Kázeňské tresty uložené v roce 2004	58
2.4.3.4	Důvody uložení kázeňských trestů v roce 2004	59
2.4.4	Uplatňování kázeňské pravomoci u různých skupin odsouzených	60
2.4.5	Vyhodnocení výzkumného bloku „A“	61
2.4.6	Příčiny nedostatků v kázeňské praxi	64
2.5	Výzkumný blok „B“	65
2.5.1	Aplikace kázeňské pravomoci v rámci vnitřní diferenciaci	65
2.5.2	Postupy odsouzených v rámci vnitřní diferenciaci	67
2.5.3	Vyhodnocení výzkumného bloku „B“	68
III.	ZÁVĚREČNÁ ČÁST	69
3.1	Vyhodnocení hypotézy	69
3.2	Navrhovaná opatření	70
3.3	Seznam použité literatury	71
	Přílohy	72

„Od těch dob, co lidé, nešetříce mravu a řádu, hlavní základ občanské jistoty porušili, nastali mezi nimi kázně a tresty. Přirozený i stanovný, světský i božský zákon tomu chce, aby káráním a trestáním rovnováha v mravním občanském životě se udržovala a spravedlnosti zadost činěno bylo. Není však jeden a týž způsob jímž by činěné nepráví se trestalo a rušení bezpečnosti se zamezovalo. Ne všude panovalo, aniž posud jest stejné smýšlení o právích lidských, o křivdách a vyrovnávání jich, o zločinech a trestání jich, o vězení a uvězněných“

„Vězenství v posavadních způsobech svých“

František Josef Řezáč

0. ÚVOD

Téma této práce „Reálné využívání kázeňské pravomoci vychovatelem k motivaci odsouzených pro plnění programů zacházení ve Věznici Horní Slavkov“ jsem si vybral proto, že jedním z hlavních cílů, a bezesporu nejdůležitějším, je výchovné působení na odsouzeného tak, aby po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody vedl řádný život občana a tím výchovně působil i na ostatní členy společnosti. Cílem této práce je zjistit, zda je využívána plně celá škála možností udělování kázeňských odměn a ukládání kázeňských trestů pracovníky Věznice Horní Slavkov s kázeňskou pravomocí. Pokud tomu tak není, co je příčinou nevyužívání celé škály možností a jaký to má důsledek na resocializaci odsouzených, a dále pak jaké je uplatňování kázeňské pravomoci u různých skupin odsouzených. Všeobecné mínění české společnosti o vězeňství je zúženo na izolaci odsouzených osob od společnosti a zabránění v páchání trestné činnosti. Tento názor byl nejednou prezentován ve sdělovacích prostředcích i vysokými představiteli České republiky například v debatách o přeplněnosti věznic, výstavbě nových věznic a množství osob čekajících na nástup výkonu trestu odnětí svobody několik let. Nejsem stejného názoru, ale domnívám se, že nápravně výchovná složka výkonu trestu odnětí svobody stále více trpí nejen nedostatkem peněz plynoucích v rámci rozdělení státního rozpočtu na ministerstvo spravedlnosti, přesněji na oblast rozvoje vězeňství, ale také nedostatkem personálu ve věznicích, což je příčinou využívání výchovných pracovníků k zajištění každodenního běžného chodu věznic a zajišťování základních potřeb na úkor nápravně výchovné činnosti. Domnívám se, že žádnou problematiku není možné řešit odstraňováním následků, ale především odstraňováním příčin, ze kterých problém vychází.

Způsob působení na odsouzeného je realizován výběrem a aplikací vhodného programu zacházení, který si odsouzený zvolí na nástupním oddělení věznice a zaváže se jej plnit. Kázeňské odměny zde slouží jako posilující a upevňující podnět k žádoucímu chování odsouzeného a je jednou z nejúčinnějších forem pozitivní motivace odsouzeného k příkladnému plnění povinností. Platí to nejen u jedince, který byl odměněn, ale i jeho spoluvěznů, kteří tento proces a systém pozorují. Naopak vhodně zvolené kázeňské tresty mají odstrašující a demotivující účinek. Hodnotícím prvkem pro plnění programu zacházení je pak přestup odsouzeného v rámci skupin vnitřní diferenciací, který poskytuje odsouzeným s kladným přístupem k výkonu trestu odnětí svobody další výhody a v opačném případě nevýhody v oblastech uspokojování kulturních, zájmových a dalších potřeb.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Historie vězeňství

Počátky vězeňství na našem území spadají do prvního tisíciletí našeho letopočtu, kdy v roce 995 Slavíkovci pomáhali německému králi a pozdějšímu císaři Ottovi III. v boji proti slovanským Bodrcům. Z počátku se věznění používalo pouze jako zajišťovací vazba k zabezpečení delikventa pro potřeby trestního řízení. Jak vyplývá z církevních legend, již za vlády sv. Václava (922-935 n. l.) byl zrušen trest smrti a sv. Václav se zasazoval o to, aby trest měl výchovný charakter a byl totožný s právem církevním. To však vzhledem k dobové situaci dlouho nevydrželo.

Důležitým mezníkem ve vězeňství byl počátek devatenáctého století, kdy se započalo s přestavbou nevyhovujících trestnic. Můžeme zmínit vznik C. K. Zemské trestnice v Praze zvané též Trestnice svatováclavská, která byla v té době nejmodernější. Roku 1809 sem byly navedeni první vězni. V této trestnici působil farář Antonín Vizner, který byl v roce 1848 pověřen zpracováním vyučovacího plánu pro vězeňskou školu. Na tomto řádu se značnou měrou podílel kooperátor František Josef Řezáč. Řád byl po schválení přijat a aplikován poprvé právě ve zmíněné Svatováclavské trestnici. V roce 1850 však došlo k zestátnění soudnictví, zemské trestnice byly zrušeny a nahrazeny městskými věznicemi. Vzhledem k této situaci se městské věznice staly spíše zaopatřovacími ústavami pro bezdomovce, kteří se sem za drobné delikty nechali zavírat. Po vzniku samostatné republiky roku 1918 byl organizací a správou vězeňství pověřen mladý právník Dr. Jeroným Lány. Roku 1920, po mnoha

zahraničních studijních cestách, započal s reorganizací vězeňství tak, aby jej uvedl na evropskou úroveň. Mimo jiné byly zřízeny tzv. káznice, kam byl vězeň po propuštění z věznice umístěn na 2-3 roky, aby se mohl plynule zařadit do společnosti a žít zákonným způsobem. V roce 1935 byly vystavěny nové a moderní věznice – Ruzyň, Hradec Králové a Pankrác. Další vývoj vězeňství přerušila válka.

Novým mezníkem v dějinách vězeňství byl rok 1947, kdy na základě směrnic a podle vzoru bývalé SSSR, byly zřizovány tzv. pracovní tábory. Jako nejznámější jmenujme Jáchymov, Ostrov a Horní Slavkov. Toto období trvalo do roku 1965, kdy vešel v platnost nový zákon o výkonu trestu odnětí svobody a pracovní tábory byly zrušeny. Tento zákon zásadně změnil podmínky ve vězení. Po roce 1989 se však začala psát nová kapitola českého vězeňství.

Postupem vývoje společnosti se také vyvíjela pravidla a zásady zacházení s vězněnými osobami, jejichž základem je Listina základních lidských práv a svobod, a pro vězeňství v ČR také Evropská vězeňská pravidla. To jsou základní normy založené na principech humanity, morálky, spravedlnosti a respektu k lidské důstojnosti. Zásah do lidských práv a svobod se může dít jen v nezbytné míře, striktně vymezené dle pravidel tak, aby byl zajištěn účel výkonu trestu odnětí svobody, a dále pak prosazování a udržování kázně, pořádku a disciplíny.

Hlavním úkolem Vězeňské služby České republiky je naplňovat účel výkonu trestu odnětí svobody. Účelem výkonu trestu odnětí svobody je nejen izolace odsouzeného od společnosti, zabránění v páchání další trestné činnosti, ale především působení na odsouzeného tak, aby odsouzený po propuštění vedl řádný způsob života, a dále působil výchovně na ostatní členy společnosti. Toto se děje formou programů zacházení a motivací k aktivitám napomáhajícím k resocializaci odsouzeného, zejména prostřednictvím reedukace. Dosahovaná efektivita je závislá na přijetí trestu a postoji k jeho účelu u každého odsouzeného. Kázeňské odměny a tresty jsou mimo regulace chování odsouzených i prostředkem k aktivizaci odsouzených k plnění povinností a zvoleného programu zacházení.

Věznice Horní Slavkov je dislokována na okraji katastru města Horní Slavkov v okrese Sokolov v kraji Karlovarském. V roce 1946 se ve zdejší oblasti započalo s těžbou uranu a postupně vzniklo celkem 23 základních šachet, jejichž správcem byl Inspektorát Jáchymovských dolů. Z počátku zde pracovali němečtí váleční zajatci, kteří sem byli postupně přiváženi ze zajateckých táborů bývalého SSSR. V roce 1950 byli němečtí váleční zajatci vystřídáni lidmi z vězeňských táborů (táborů nucených prací), kam byli umisťováni převážně političtí vězni. Postupně v okolí vznikaly tábory Svatopluk, Ležnice, Prokop a tábor

XII. V letech 1954 – 1955 zanikly nápravné tábory a vězně v dolech nahradili brigádníci. Těžba uranu byla ukončena v roce 1962. [Ber-2001: 107]

Nápravně výchovný ústav Horní Slavkov (nyní Věznice Horní Slavkov) byl založen v roce 1958 na pozemku a v budovách, které tehdy byly majetkem Pozemních staveb Karlovy Vary (původně tábor XII). Trest odnětí svobody byl zpočátku vykonáván v osmi přízemních dřevěných ubytovnách. Postupně docházelo k přestavbě provizorních budov ve zděné. Kolem 500 odsouzených mužů v I. nápravně výchovné skupině pracovalo při stavebních pracích vně ústavu. Od roku 1969 se ve zdejším ústavu započalo s výkonem trestu odnětí svobody ve II. nápravně výchovné skupině. Počátkem sedmdesátých let byly při generální přestavbě celého areálu vybudovány třípodlažní ubytovny a v bezprostřední blízkosti tehdejšího ústavu dvě výrobní zóny, předané do provozu počátkem osmdesátých let. Konečná kapacita ústavu pak dosáhla 1000 odsouzených ve II. nápravně výchovné skupině, kteří byli zařazeni do dvousměnného provozu zejména ve strojírenských dílnách a dalších vnitřních pracovištích. Po amnestii v lednu 1990 byl po dobu jednoho roku objekt využit i pro výkon trestu odsouzených ve III. nápravně výchovné skupině, aby se tak odlehčilo Věznici Valdice. Od druhé poloviny roku 1991 věznice zajišťovala dočasně výkon vazby mužů pro okresy Sokolov, Karlovy Vary a Cheb a od roku 1993 nástupy do výkonu trestu odnětí svobody odsouzených dospělých mužů ze všech typů věznic pro okresy Sokolov a Cheb. Od 1.5.2002 je věznice profilována jako věznice pro výkon trestu odnětí svobody pro dospělé muže, zařazené do věznice s ostrahou. Činnost zvláštního oddělení výkonu vazby byla k tomuto dni ukončena. V současné době je ve Věznici Horní Slavkov umístěno kolem 800 odsouzených.

1.2 Problematika kázně odsouzených ve výkonu trestu

V období před rokem 1990 si ve vězeňství České republiky udržoval dominantní postavení institucionální systém nápravně výchovné činnosti, který spočíval v naprostém podřízení jednotlivce vnucené disciplíně, řádu a izolaci odsouzených od činitelů mimovězeňského prostředí. U rozhodujícího počtu odsouzených bylo veškeré výchovné úsilí v podstatě omezeno na korekci chování, které muselo být v souladu s ústavním řádem a jehož dodržování mělo být zárukou nápravy jedince, tedy změny dosavadního chování v chování lepší. Nadměrně organizovaný výkon trestu neumožňoval rozvoj pozitivních forem chování odsouzených. Důsledek adaptace na uplatňovaný systém nápravně výchovné činnosti byla desocializace odsouzených. Pro mnohé se stal život na svobodě po opakovaných nebo

dlouhodobých výkonech trestu odnětí svobody téměř nemožný. Neúčinnost a nehumánnost systému založeného na gradaci trestů vedla k požadavku zásadní změny. [Čve-3/95] Odkaz F. J. Řezáče, známého českého reformátora a koordinátora českého vězeňství 19. století, byl nástupem 2. světové války zavrhnut a jeho snaha o výchovu vězněných osob, věnování potřebné péče a pomoci těmto osobám byla vyzvednuta až po roce 1990, kdy skončil totalitní režim a nápravně výchovné ústavy byly zrušeny, stejně jako uplatňování hrubého násilí směrem k vězněným osobám a potlačování jejich osobnosti.

Po roce 1990 byly první snahy o humanizaci vězeňství a zlidštění podmínek ve výkonu trestu odnětí svobody, avšak příliš velké uvolnění kázně a pořádku vedlo k mnoha negativním jevům ve vězeňství, které vyústily ve vzpoury a hromadné nepokoje vězňů. Na tuto situaci reagovala široká veřejnost a společenským požadavkem se stalo upevnění kázně a pořádku tak, aby byla zachována lidská důstojnost. Kázeň je důležitá v každém výchovném prostředí, ať jsou to školy, výchovné ústavy, dětské domovy či vězeňská zařízení, neboť se zde usiluje o dodržování určitých stanovených pravidel chování. V podmínkách výkonu trestu odnětí svobody má kázeň své důležité opodstatnění. Aby mohla být náležitě uplatňována, musejí být dány určité podmínky.

1.2.1 Podmínky pro udržování kázně

První podmínkou je stanovení pravidel. Ve výkonu trestu odnětí svobody jsou pravidla kázně určeny Zákonem o výkonu trestu odnětí svobody, Řádem výkonu trestu odnětí svobody a následně Vnitřním řádem věznice i provozními řády specializovaných úseků (oddělení). Tato normativa upravující výkon trestu odnětí svobody jsou plně v souladu s Listinou základních lidských práv a svobod. Pro pochopení těchto pravidel odsouzenými musí tato pravidla být jasná, stručná, pochopitelná, konkrétní, jednoznačná a prosazující pořádek.

Druhou podmínkou je efektivní práce ve skupině. Ve věznici jsou odsouzení ubytováni ve výchovných kolektivech na tzv. oddílech. Téměř veškerou činnost výchovného kolektivu organizuje vychovatel ve spolupráci s dozorcí a specialisty oddělení výkonu trestu (speciální pedagog, psycholog, sociální pracovník). Dodržování kázně a pořádku je prioritním a každodenním úkolem vychovatele. Dle vyhlášky, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, je do péče jednoho vychovatele svěřeno „zpravidla“ nejvýše 20 odsouzených. Za

dobu mé desetileté praxe u vězeňské služby ČR se počet odsouzených na jednoho vychovatele pohyboval dříve na 65 a v současné době na 55-60 odsouzených. Udržení kázně a pořádku v tak početné skupině odsouzených je velmi náročný úkol. Narušitel kázně se často dokáže schovat za skupinu odsouzených, která mu poskytne úkryt a především anonymitu. Pouze v případě, kdy přestupek odporuje „nepsaným zákonům“, které vládou mezi odsouzenými, její skupina odvrhne. Z výše uvedeného vyplývá, že udržování kázně a pořádku ve výchovném kolektivu s menším počtem odsouzených by bylo daleko méně náročné, efektivnější a celkový výchovný efekt zvláště na celou skupinu odsouzených by byl kvalitnější. Zde je nutno podotknout, že udělení kázeňské odměny nebo uložení kázeňského trestu není jen záležitostí konkrétního jedince, ale působí také na celý kolektiv. U kázeňských odměn motivačně a u kázeňských trestů jako odstrašující příklad.

Třetí podmínkou je dobrá organizace časového rozvrhu dne, a mimopracovních a zájmových aktivit odsouzených. Tímto způsobem lze odsouzené „odtrhnout“ od negativních projevů a činností i omezovat negativa vyplývající z ideologizace a prizonizace. Účelné zřizování a organizování zájmových činností vede k vyplnění volného času odsouzených a formuje kladný vztah k ostatním odsouzeným, buduje soutěživost a snižuje psychickou tenzi (napětí) u odsouzených. Dále lze odsouzené „zaměstnat“ a působit na ně speciálními výchovnými postupy, jak formou individuální tak formou skupinovou, a to specialisty oddělení výkonu trestu, kterými jsou speciální pedagog a psycholog. Tyto speciální výchovné postupy jsou zaměřeny například na trénink zvládání agresivity, sociální komunikativnosti apod.

Čtvrtou podmínkou je vztah mezi vychovávajícím a vychovávaným. V našem případě se jedná o vztah mezi vychovatelem a odsouzeným. Vychovatel musí volit takový přístup, aby byl odsouzenými respektován. Musí být jakýmsi morálním vzorem, rozhodovat spravedlivě, být nestranný, přímý, s přirozenou autoritou a schopností empatie, se znalostí nejen zákonných norem, ale také z oblastí speciální pedagogiky, psychologie, sociologie. Jednání s odsouzeným si tyto znalosti vyžaduje, neboť každý odsouzený je jistým způsobem osobnostně narušen, má různé požadavky a vychovatel je prvním, na kterého se odsouzený obrací se svými žádostmi, stížnostmi, přáními a problémy. Vychovatel pro odsouzeného představuje prostředníka pro styk se světem mimo oddíl a věznicí. Povýšenecké, arogantní a odmítavé chování vychovatele k odsouzeným vede ke zpretrhání pozitivních vztahů (myšleno na pracovní úrovni) a nastolení jejich obranných reakcí, z nichž většinou mají zakódovány vzdor, agresivitu apod., a to vede k porušování stanovené kázně a pořádku, ignorování a

neplnění nařízení vychovatele a ostatních pracovníků Vězeňské služby, odmítání plnění programu zacházení atd. Vychovatel by měl být profesionál s lidským přístupem.

Pátou podmínkou je motivace odsouzeného, stanovení cílů, dosažení úspěchu s následným oceněním. Zde je taktéž nutný individuální přístup k odsouzeným, avšak je nutné rozlišovat například motivační prvky u prvovězněného odsouzeného a motivační prvky u recidivistů. Prvovězněný odsouzený preferuje možnost zmírnění podmínek výkonu trestu odnětí svobody (častější kontakt s rodinou formou navýšení doby trvání návštěv), zvyšování pravděpodobnosti možného podmíněného propuštění nebo přeřazení do věznice s mírnějším režimem. Předpokládá se, že je zde větší možnost vést tohoto odsouzeného k nalezení pozitivního smyslu budoucího života po propuštění. U recidivistů se většinou jedná spíše o získání konkrétních výhod plynoucích z kázeňské odměny.

1.3 Psychologická oblast

1.3.1 Osobnost

Vzhledem k tomu, že aplikací kázeňské pravomoci působíme na osobnost člověka, řekněme si něco o osobnosti. Jednotná definice osobnosti neexistuje. Slovo „osoba“ vyjadřuje konkrétní existenci člověka jako tvora. Osobnost tedy vyjadřuje jakýsi psychologický celek člověka. Osobnost člověka je jedinečná a neopakovatelná jednota biologických, sociálních a psychologických aspektů. Strukturu osobnosti tvoří schopnosti, temperament, rysy a charakter. Tento celek dispozic podmiňuje prožívání a chování jedince a vyjadřuje určitou skladbu psychických vlastností a schopností. Celek psychických vlastností je propojený systém a působením na jednu jeho část se přetváří i ostatní jeho části, avšak biologické (zejména vrozené temperamentové) rysy osobnosti zůstávají nezměněny, proto se nemůže stát, aby se vytvářel jeden člověk stejný jako druhý. Osobností se člověk nerodí. Osobnost se utváří od narození do smrti, avšak změny nenastávají ihned, mají časovou kontinuitu, která je u každého jedince různá.

Při vymezení osobnosti se omezíme na její popis pomocí nejdůležitějších charakteristik. **„Osobnost je bio-psycho-sociální jednota (interakce psychických, somatických a sociálních jevů), syntéza všeho původního (zděděného, vrozeného) a získaného (osvojeného během individuálního vývoje). Její podstatnou charakteristikou je typičnost, jedinečnost pro daného jednotlivce, projevující se chováním, jednáním a**

sebeuvědoměním. Jedná se o organizovaný, integrovaný celek, v němž jsou jednotlivé části vzájemně spjaty a ovlivňují se. Struktura osobnosti je relativně stálá, avšak otevřená vůči formativním vlivům. Vývoj osobnosti je i přes neustálý vývoj v průběhu života kontinuální (každá vývojová fáze vychází z předcházející a navazuje na ni, je jí ovlivněna). Každá osobnost je součástí určitého prostředí (přírodního, společenského), které ji v určité míře ovlivňuje a na které ona sama specificky působí.“ [Švi-2000: 22]

Strukturu osobnosti můžeme rozdělit na tři základní pojetí – vrstevové, typologické a faktorové.

Vrstevové pojetí vychází z intraindividuálního srovnání. Společným znakem vrstevových pojetí je vzájemné sepětí odlišných úrovní osobnosti a to:

- **vývojem** – vyšší vrstva je založena na dřívější nižší, vyrůstá z ní a určitým způsobem ji nahrazuje, popř. překrývá
- **řízením** – jedna vrstva je dominantní, druhá podřízená.

Myšlenka psychického vrstvení se objevuje již u Platóna a Aristotela. Podle Platóna byla nejnižší složkou duše „žádostivost“, vyšší složkou „aktivace“ a nejvyšší „moudrost“. Aristotelova charakteristika duše byla rozdělena na „rostlinnou“, „zvířecí“ a „lidskou“. Klasickým příkladem vrstevového členění osobnosti je **Freudova psychoanalytická teorie**. Předpokládá budování osobnosti zevnitřku a odlišuje tři základní instance **Id, Ego, a Superego**. Podle Freuda je nejdůležitější vrstvou vrstva nejhlubší – Id. Tato pudová vrstva je hlavním zdrojem duševní energie. Nejvyšší vrstvou je síla potlačující – Superego. Tato sféra vzniká odváděním pudových tendencí od vlastních cílů (principu slasti) a je obrácena k cílům sociálně vyšším. Je to morální a hodnotící instance, která má právo rozhodovat, co je správné a nesprávné, mravné či nemravné. Střední, vědomá vrstva – Ego se snaží dávat do souladu požadavky Id a Superega a zprostředkovává kontakt s vnějším světem, realitou.

Typologická pojetí vycházejí z interindividuálního srovnávání. Předpokládají, že někteří lidé jsou si navzájem svými vlastnostmi podobní a zároveň se od jiných liší. Mezi nejznámější typologie patří temperamentové typologie. [Švi-2000: 11-13] Temperamentem nazýváme souhrn vlastností organismu, určujících dynamiku celého prožívání a chování osobnosti. Tempo průběhu a střídání psychických procesů, stavů a činností a jednání a jejich intenzitu nazýváme dynamikou prožívání a chování. Ta spočívá v rychlosti a intenzitě reakcí člověka na různé podněty, délce trvání různých duševních zážitků a na tom, jak výrazně je člověk projevuje navenek. Nejstarší teorii vypracoval řecký lékař Hippokrates. Rozdělil temperament na čtyři základní typy:

- Sangvinik** -je nestálý, živý, značně pohyblivý. Snadno u něho vznikají a rychle se střídají ne příliš hluboké city. Jeho city nejsou trvalé.
- Cholerik** -je výbušný, dráždivý až vzteklý. Vznikají u něho náhlé, silné emocionální reakce. Těžko se umí ovládat.
- Flegmatik** -je pomalý, klidný, má slabé, pomalu vznikající citové reakce, navenek málo výrazné, ale jeho city jsou stálé.
- Melancholik** -je sklíčený, těžko prožívá i menší nesnáze. City u něho vznikají pomalu, ale bývají trvalé.

Temperament člověka se může měnit vlivem činnosti člověka, jeho životními podmínkami, prostředím, hlavně však výchovou a sebevýchovou. Může se měnit i věkem. Žádný člověk není absolutně čistým typem.

Významná je také typologie C. G. Junga, který rozlišil dva základní lidské typy:

- **Extrovert** -subjekt obrácený k okolí, živě reagující, přístupný podnětům, komunikativní, snadno navazující kontakt.
- **Introvert** -subjekt zaměřený do vlastního nitra, na vlastní duševní svět, uzavřený.

Faktorová pojetí mají podobné cíle jako typologie, ale získané údaje jsou zpracovávány především matematicky pomocí korelačních výpočtů. Korelační koeficient zjišťuje, zda dva nebo více projevů v chování vždy představují jeden rys. Vycházejí také z interindividuálního srovnávání. Jedním z představitelů pojetí struktury osobnosti založené na faktorové analýze je H. J. Eysenck. Jako příklad můžeme uvést Eysenckovo schéma rozlišující větvení reakcí a rysů podle odlišné roviny primárnosti, obecnosti a stability na celkem čtyři úrovně.

1. Specifické reakce -ne vždy charakteristické akty chování zaznamenávané při jediném pozorování.
2. Ustálené projevy -charakteristické tendence opakující se v podobných situacích.
3. Rysy osobnosti -odvozená primárnější, samostatná a ustálená východiska projevů (Eysenck uvádí: labilitu-stabilitu, introverzi-extraverzi a psychoticismus).
4. Typy osobnosti -širší organizace osobnosti determinující široké segmenty jedincova chování. [Čač-1997: 20]

Činitelé ovlivňující vývoj a utváření osobnosti můžeme rozdělit do dvou skupin. Nepůsobí izolovaně, ale ve vzájemné souvislosti.

1. Vnitřní činitele (biologičtí, endogenní)

-zahrnují především dědičnost (přenos vlastností z generace na generaci) a vrozenou výbavu člověka. Největší podíl dědičnosti je prokázán u tělesných vlastností, dále u inteligence a temperamentu (resp. typu vyšší nervové činnosti), popř. u některých duševních poruch.

2. Vnější činitele (exogenní)

- sem patří zejména vlivy prostředí
 - přírodní
 - sociokulturního

Genotyp je souborem dispozic k rozvoji určitých vlastností. V době početí je souhrnem náhodně vybrané poloviny dědičných dispozic mateřského a otcovského organismu. Genotyp představuje pouze předpoklady k rozvoji určitých projevů. Genotyp v interakci s prostředím vytváří **fenotyp**. Je to obohacení nebo i ochuzení (některé vlohy se vlivem nepříznivého prostředí nerozvinou) genotypu prostředím. Z psychologického hlediska je fenotypem osobnost s jejími charakteristickými projevy.

Subjektivní hledisko v osobnosti

Osobnost jako celek v sobě zahrnuje **subjektivní a objektivní přístup**. Z **objektivního** pohledu je to souhrn vnějších projevů, jednání, výkonů apod. Pro objektivní popis se nejčastěji používá pojmu osobnost. Z hlediska **subjektivního** je osobnost tvořena více či méně jasně uvědomovanou představou sebe sama, **vlastního „Já“**. Sám sebe člověk prožívá jako „Já“. Ve vztahu k okolí je subjektem, okolní svět vnímá jako objekt. Vědomí vlastního „Já“ je specifickým rysem osobnosti. *Pojem „Jáství“ zavedl A. Heveroch v roce 1919 pro uvědomování si sebe sama, svého vlastního „Já“*. Prožitková struktura jáství zahrnuje „Já“ **činné a „Já“ jako obraz sebe sama (sebepojetí)**, které se vytváří na základě interakční zkušenosti. Podle Vágnerové (1997) vědomí vlastního „Já“:

- určuje identitu člověka i její kontinuitu v čase (zahrnuje minulost, současnost i anticipaci „Já“ v budoucnu)
- „Já“ je základním vztažným rámcem, který zpracovává a sjednocuje veškerou zkušenost – je centrem integrace a koordinace .

Sebepojetí můžeme charakterizovat jako **představu sebe sama**, na které se podílí složka poznávací, smyslová a citová. **Obraz „Já“** vzniká a vyvíjí se v interakci jedince se světem, a to na základě zobecnění zkušeností, kterou sám se sebou učiní.

V oblasti vývoje vlastního „Já“ lze rozlišit :

- 1) **Tělesné „Já“** - lze ho vyjádřit jako vědomí fyzické odlišnosti od vnějšího prostředí.
- 2) **Psychické „Já“** - jedná se o vědomí jedinečnosti a odlišnosti od ostatních (jsem jiný než ostatní) a časové kontinuity, resp. identity (jsem to stále já, i když se měním, rostu, stárnu...)

Zdrojem tohoto vědomí jsou **sociální zkušenosti** (jako něco jedinečného a odlišného je pojímáno sociálním okolím) a **vnímání sebe sama** jako jedinečné sociální bytosti s určitými vlastnostmi (sebereflexe).

Z obrazu „Já“ vyplývá i různá úroveň jeho oceňování, tj. **sebehodnocení**. Člověk si přisuzuje určité vlastnosti, vytváří si obraz sebe samého (sebepojetí). Sebehodnocení zahrnuje sebepoznání a dává obrazu „Já“ určitou hodnotu. Se sebehodnocením úzce souvisí **sebedůvěra (sebevědomí)**. **Sebehodnocení má dvě roviny:**

- **reálné „Já“** - za koho se jedinec považuje, jak se hodnotí
- **ideální „Já“** - jaký by chtěl být

Obraz „Já“ tedy představuje to, jak sám sebe subjekt hodnotí – jaký jsem (reálné „Já“), a jaký by chtěl být (ideální „Já“), ale také jaký by měl být (co očekává od něho okolí) i jaký by mohl být (jeho potenciál). Důležitou úlohu v sebepojetí má **interakční zkušenost**. [Švi-2000: 38-39]

1.3.2 Sebehodnocení

Sebeocenění, tedy hodnota, jakou si jedinec přisuzuje, je výsledkem procesu **sebehodnocení**, spočívajícího v subjektivním srovnávání se s ostatními, popřípadě také s vlastními požadavky na sebe. Dílčí sebehodnocení jsou vztahována jen k určitým předmětným okruhům a některým jejich stránkám jako například sebehodnocení profesní, studijní, mocenské, ekonomické, estetické aj. Tato osobní sebehodnocení jsou často

proměnlivá, avšak dynamika jejich kolísání zpravidla nemění relativně ustálený celkový postoj k sobě. **Celková sebeúcta** tvoří subjektivně zobecněný přístup každého jedince k sobě samému. Vyjadřuje, jak se kdo považuje za schopného, významného, úspěšného či váženého.

Úsilí o **pozitivní sebehodnocení** je silným motivem lidského snažení. Tato motivace k vysoké sebeúctě vychází z vnitřní **psychické potřeby** subjektu maximalizovat prožitek kladných a minimalizovat zažívání záporných vztahů k sobě. Druhým specifickým motivem je pak tendence k udržení stability vlastního sebeoceňování, což někdy ústí až k uplatňování nejrozumnějších obranných mechanismů. [Čač-1997: 212-213]

Sociálně – racionální faktory sebehodnocení

Samy zažívané projevy např. mateřské lásky vytváří určité podvědomí vlastní hodnoty, naopak blokování těchto pozitivních sociálních zkušeností může vést až k opoždění vývoje. Pokud jde o vliv rodiny na celkové kladné nebo záporné sebehodnocení, jsou uváděny dva mechanismy jejího působení:

-Zrcadlová teorie považuje za nejvýznamnější pro formování kvalit sebehodnocení dítěte projevy převažující vážnosti a nebo podceňování ze strany rodičů.

-Teorie modelu naopak shledává jako nejvýznamnější faktor vlastní sebehodnocení rodičů, které prý dítě od nich pro sebe přebírá jako vzor.

V dětství bývá významným vnějším faktorem sebehodnocení i celková či dílčí **školní úspěšnost**. Počátkem dospívání bývá při utváření vlastních vnitřních kritérií sebehodnocení charakteristická závislost na **hodnocení referenčních skupin** (postavení ve skupině, přezdívky, ocenění za akceptování skupinových norem atp.) Téměř ke všem vlastnostem osobnosti bývá vázán také určitý **sociálně hodnotící aspekt**. Při zvětšování diktovaných kritériích sebepojetí a sebehodnocení, musí jedinec často popírat něco z toho, čím skutečně je a co opravdu prožívá, někdy to může být až v rozporu s jeho osobními tendencemi a možnostmi. Stav zažívané neslučitelnosti vnějších požadavků s osobními hledisky sebepřijetí je pak mnohými zažíván jako ohrožení vlastního Já a vyvolává úzkost až nezbytné sebeobrané snahy ústící k přesnějšímu ujasnění, vymezení a upevnění samotných kritérií vlastního sebehodnocení. Postupně se významným vnějším faktorem sebehodnocení stává spíše **samostatné posuzování dosahovaných výsledků**, než porovnávání vlastního jednání

s projevy druhých, či vnějšími obecnými požadavky. Takový přístup však již vyžaduje pevná a opodstatněná vnitřní kritéria, což je atribut až celkově zralé osobnosti. [Čač-1997: 216-218]

Osobně-subjektivní faktory sebehodnocení

Osobnost se ve svém sebepojetí vyznačuje vedle obecných, etnických aj. sociálně podmíněných aspektů také osobně-subjektivními prožitky, postoji, ambicemi, zájmy, hodnotami atp., které tvoří podstatnou část její jedinečnosti. Atributem osobnosti jsou tedy stále vyspělejší integrující aspekty *vědomí Já*, včetně jejich stability a kontinuity. Zatímco hodnocení vyžaduje určitá vnější sociálně-racionální kritéria, tak sebehodnocení se postupně stále výrazněji opírá o více či méně zralá vnitřní osobně-subjektivní hlediska. Kritéria sebehodnocení v dané vrstvě duševní úrovně korespondují tedy především s celkovou zralostí struktury osobních hledisek vlastního sebepojetí a ovlivňují jím i navazující aspekty sebevýchovy, sebeaktualizace a reálného sebeuplatnění činného Já. Kritéria sebepojetí a sebehodnocení vycházejí jak z vnějších, tak i vnitřních aspektů, s postupující zralostí však člověk stále více staví na vlastních vnitřních kritériích.

Ve sváru „vnitřního“ a „vnějšího Já“ (podvědomí a vědomí, jádra a obalu) krystalizují osobité aspekty vlastní **sebekontroly**, která však může neadekvátně nabýt podobu až navenek předstírané „druhé přirozenosti“, využívané pak také podvodníky. Problematika sebepojetí a aspektů sebeúcty je také nezbytným ústředním faktorem práce s problémovými adolescenty, u nichž je na počátku dospívání charakteristické *rozkolísání sebehodnocení*. I u nich bývá, podobně jako ve vysoké sebeúctě některých zločinců, hodně hraného. Hlučná „suverénnost“ dospívajících totiž obvykle jen umlčuje zažívanou vnitřní nejistotu. I nápadné oblečení přitahující pozornost se u těchto méně vyrovnaných jedinců stává jen neadekvátním a povrchním prostředkem vlastního *nezralého sebeutvrzování*.

Výsledkem vývoje je přechod od difúzních a schematických kritérií pubescentů s přehnaně „ideálními“ nároky na sebe, přes zkušenostmi se postupně optimalizující a stabilizující struktury vnitřních zásad, až po schopnost pružného přizpůsobování složitým životním okolnostem. Zralý dospělý člověk se tedy projevuje uvážlivým „*ohledem na sociální důsledky vlastního jednání pro sebe i druhé*“, dokáže tak uvádět vlastní reakce do souladu se značným množstvím aspektů každé situace. Tato subjektivní hlediska, zahrnující zvláště relativně stabilní a autokultivované osobní principy vnitřních řídicích mechanismů, jsou pak určující jak pro zážitky vlastního „svědomí“, tak i kvality projevů charakteru dané osobnosti. [Čač-1997: 218-221]

1.3.3 Sociální vývoj

V psychologii se setkáváme s různým pojetím osobnosti. Omezíme se pouze na kognitivně vývojové pojetí osobnosti, které zdůrazňuje tři činitele osobnosti – **organické zrání, učení a sebeuvědomění**. Předním stoupencem kognitivně vývojového pojetí je J. Piaget. Osobnost podle něho není dána stálými vlastnostmi, ale pro daný věk typickým způsobem poznání a chápání světa. Osobnost prochází neměnnou posloupností stádií, které představují kvalitativní změny ve způsobu myšlení. Adaptace osobnosti předpokládá vzájemné vyrovnaní procesů asimilace a akomodace, které lze chápat jako různé varianty změny.

V sociálním vývoji jedinců, kteří jsou v pozdějším věku náchylní k protispoločenskému chování, je patrné mnoho shodných znaků. Pomineme-li prenatální psychický vývoj plodu, je jedním z nejdůležitějších období pro vývoj jedince první rok života. I když studie Bowlbyho (1946), kdy srovnával retrospektivním anamnestickým postupem skupinu 44 mladistvých se sklonem ke krádežím a stejně početnou skupinu bez deliktů, kdy z řady sledovaných proměnných v anamnéze, v nichž se obě skupiny lišily, byla jediným významným činitelem dlouhodobá separace v prvních pěti letech života. Dále pak rozdělil skupiny do typu „bez citového vztahu“ a typu se zachovalou schopností takový vztah navazovat. Rozdíl byl tímto rozdělením ještě výraznější. Z tohoto výzkumu usuzoval, že dlouhotrvající separace dítěte od matky vedou k citovému narušení a k delikvenci. Výsledky této studie byly v roce 1956 překonány a sám Bowlby upravil svou původní hypotézu a nahradil ji novými [Lan-83: 14]. Z jiného pohledu, přesněji z pohledu socializace, je toto období, kdy se utvářejí první sociální vztahy dítěte k lidem v jeho okolí. K poznání tohoto procesu přispěl psychoanalyticky zaměřený badatel René Spitz. První rok života, ve smyslu socializace rozdělil na tři stadia, kdy z těchto tří je nejdůležitější „stádium objektu“, tedy 6-8 měsíc života [Lan-83: 42-44], kdy dítě začíná rozlišovat mezi známou a cizí tváří. Vytvořením vztahu k známé osobě, zpravidla k matce, jako libidóznímu objektu, je vytvořeno jedinečné pouto. Tato osoba je vnímána jako objekt, který uspokojuje nejhlubší pudové potřeby lásky a bezpečí. Porušením tohoto vztahu dochází k výrazné poruše, kterou Spitz nazval „anaklitická deprese“ (anaklino = ř. nakláním se, opírám se o někoho). Mnoho současných psychologů je přesvědčeno, že pozdější navázání osobních vztahů není nijak ohroženo a další vývoj není nutně natrvalo a nenapravitelně poškozen.

Velmi důležité období pro socializaci dítěte je období mladšího školního věku, kde vedle rodičů, podle nichž se jedinec učí modelovat své vlastní způsoby chování jsou dalšími vzory učitelé a spolužáci. Vývoj morálního vědomí a jednání, chápání mravních norem a hodnot a jednání podle nich závisí ovšem na celkovém vývoji dítěte, zejména na jeho schopnosti poznávat a řadit věci, tedy na vývoji kognitivním. V tomto smyslu určil Piaget už ve třicátých letech našeho století tři základní etapy vývoje morálky u dítěte, které odpovídají etapám poznávání světa vůbec. Podle jeho teorie je morálka předškolního dítěte a ještě většiny školních začátečníků:

1. Heteronomní – morálka je určována druhými, příkazy a zákazy dospělých, zejména rodiči.
2. Autonomní – (7-8 let) dítě uznává co je správné a nesprávné jednání samo o sobě, bez ohledu na dospělého, avšak bez proniknutí do hlubší podstaty mravního hodnocení.
3. Autonomní s přihlédnutím k motivům jednání – (11-12 let) dítě proniká hlouběji do podstaty mravního hodnocení, když přihlíží k motivům jednání, bere ohled na situaci, na vnější podmínky i vnitřní pohnutky. [Lan-83: 100-102]

Piagetovu teorii morálního vývoje kriticky ověřoval a dále rozpracoval v šedesátých letech zejména L. Kohlberg. Závažnou pedagogickou otázkou, která vychází z tradiční pedagogické teorie (a v praxi má základní důležitost) zůstává, jak mravní vývoj jedince optimálně podporovat v rodině, ve škole i v celé společnosti. Většina úvah se zaměřuje vesměs na záměrné výchovné postupy, které podporují ten či onen typ morálního hodnocení a jednání. Hoffman (1970) soudí, že „vnější“ (předkonvenční) typ svědomí, při němž je chování určováno především vnějšími odměnami a sankcemi, je podporován výchovnými technikami, které kladou důraz na **mocenskou převahu** vychovatele nad vychovávaným. Naproti tomu „vnitřní“ typ svědomí je podporován podle Hoffmana výchovou, která se opírá více o takové prostředky, jakými je **odnětí lásky** při neposlušnosti (výraz hněvu, odmítání, ignorování...). Nejvyšší mravní vývoj je pak podporován, když rodič užívá velmi diferencovaných výchovných prostředků, které odpovídají vždy dané situaci, tedy užívá jak „mocenských“ prostředků, tak i technik „odnětí lásky“, ale vždy také v souvislosti s vysvětlením, odůvodněním a s odkazem na důsledky toho či onoho jednání. [Lan-83: 103-104]

Některé novější výzkumy nasvědčují tomu, že záměrné výchovné techniky nejsou tak rozhodující pro vývoj mravního jednání dítěte jako autentický způsob interakce mezi všemi členy rodiny. Sdělováním svých pocitů, přání, uvědomování si, že svými činy působí druhým dobro či zlo, a že toto funguje i opačně, snáze pochopí obecné mravní principy a samo si snáze vyvíjí „autonomní“ morálku vyššího typu. V případě pseudointerakce ustrne vývoj morálního hodnocení na nižším „heteronomním“ stupni.

Podle teoretického východiska byly navrženy různé výchovné postupy jak mravní vývoj podporovat, porozumět životním hodnotám, vcítit se do potřeb a emocí druhých lidí, z nichž je patrně nejúčinnějším způsobem vytvořit v rodině, ve škole, v dětském domově apod. celkovou atmosféru porozumění a spravedlnosti. [Lan-83: 104].

Vzhledem k výše uvedenému lze konstatovat, že dojde-li k narušení vývoje jedince hlavně v období prvních pěti let života, z čehož je nejdůležitější období prvního roku a dále pak k narušení vývoje v období školního věku, jsou tito jedinci mnohem náchylnější ke kriminálnímu chování v pozdějším věku. Nelze to však přisuzovat pouze této oblasti. Vývoj a výchova jedince je složena z mnoha oblastí a různých druhů působení, které se prolínají, avšak oblast morálky je pro tuto naši práci stěžejní. Výše popsany psychoanalytický model je v současné odborné literatuře pouze jedním z mnoha modelů psychologického vývoje, který vede k opakovanému protispolečenskému jednání. Dále je patrné, že při výchově jedince v průběhu popisovaných vývojových stupňů je svým způsobem uplatňován také princip základních pedagogických zásad individualizace, přiměřenosti stupňování důslednosti a spravedlnosti, o kterých jsme hovořili v části této práce nazvané „Pedagogické zásady při uplatňování kázeňské pravomoci“. Nutno podotknout, že v žádném případě nelze v průběhu výkonu trestu odnětí svobody, který trvá například 1-2 roky, dohnat výchovné nedostatky rodiny, případně dětských domovů apod., za celé období od narození do dospělosti. Je třeba pouze nastartovat nebo se alespoň pokusit nastartovat tyto mechanismy změn v resocializaci odsouzeného.

1.3.4 Učení

Učení je chápáno jako proces osvojování dovedností, vědomostí, způsobů chování a osobnostních vlastností. Učením člověk získává zkušenosti, podle kterých později postupuje v podobných situacích, při kterých zkušenost získal. Takovéto získávání návyků a znalostí probíhá ve značné míře živelně, neregulovaně a nekontrolovaně, což skrývá určité nebezpečí

náhodnosti obsahu naučeného. V případě naučení nevhodných vzorců jedinec nedokáže v dalších situacích reagovat na vzniklou situaci běžným způsobem [Jan-88: 111/1-111/27]

Sociální učení

Vývoj člověka z bytosti biologické v jedince plně orientovaného ve společnosti se uskutečňuje procesem sociálního učení. Je to tedy způsob, kterým se jedinec učí přizpůsobovat společnosti kolem sebe, jejím požadavkům, osvojuje si názory, postoje a hodnoty skupin a společnosti, ve které se vyvíjí. Jedinec si již od útlého věku vytváří podvědomá spojení, že odměna je za chování, činnost nebo postoj, který je žádoucí a trest následuje za chování, postoj nebo činnost, která je pro společnost, ve které se vyvíjí, nežádoucí nebo nepřijatelná. V takovýchto případech se postoj, který je odměněn, v jedinci upevňuje a fixuje. Jedinec si pamatuje odměnu a v situaci stejné nebo podobné bude později reagovat opět pro společnost kladným způsobem. Naopak postoj nežádoucí, který je potrestán, se odstraňuje „odnaučuje“. Jedinec, který byl potrestán, si v budoucnosti trest pamatuje a vyhýbá se řešení situace nevhodným způsobem, za předpokladu motivačního účinku trestu.

Sociální zpevňování má v sociálním učení zvláštní význam. V sociálním zpevňování se jako odměna nebo trest užívá pozitivní nebo negativní postoj blízké osoby, na které jedinci záleží. U odměny je to například uznání, projev náklonnosti, povzbuzení. U trestu jde o zahanbení, projev hněvu, vyloučení ze skupiny. Takové prostředky zpevňování jsou pro člověka, zvláště již dospělého, daleko motivačně silnější nežli samotný trest nebo odměna.

Formy sociálního učení

Rozlišujeme tři základní formy sociálního učení, jimiž si jedinec osvojuje chování, názory, postoje a hodnoty společnosti, ve které se vyvíjí: 1. přímé posilování, 2. napodobování, 3. identifikace.

Přímé posilování je vlastní učení odměnou a trestem. Napodobování je forma, při které jedinec opakuje po někom tu činnost, která je odměňována a očekává, že bude taktéž odměněn. U identifikace se zdá, že jde o proces napodobování, avšak rozdíl je v tom, že u identifikace má důvod napodobování nikoliv odměnu, ale napodobuje se činnost jedince, který je jakýmsi vzorem. Bývá to zpravidla člověk, který je starší, má zkušenosti a našemu jedinci imponuje. Bohužel identifikací se jedinec nemusí nutně učit to, co je společností hodnoceno jako kladné a pozitivní.

Odměnou musí být pro jedince něco, co ho motivuje dále se chovat a jednat tak, jak je společností vyžadováno. Nabídneme-li jedinci odměnu, která pro něj nic neznamena, chybí v odměňování motivující prvek a jedinec přestává vykonávat pozitivní činnost. U trestu musí být naopak prvek odstrašující. Nelze jedince trestat trestem, který mu nevadí. Zde by došlo k tomu, že jedinec konající protispolečensky, z čehož má nějaký prospěch, by přijal trest jako „drobnou daň ze zisku“ a jeho protispolečenské jednání by gradovalo.

1.3.5 Motivace

Motivace je vyvolání, nabuzení a udržování určitého jednání člověka ve směru, kterým dosáhne svého cíle. **Motivy** lze interpretovat, jako osobní příčiny určitého chování. Vznikají na základě interakce vnitřního stavu jedince a vnějších aktuálně působících podnětů. Žádné nespecifikované puzení, ani samo uvědomení si potřeby však ještě není motivem, ale pouhým popudem ke konkretizaci a výběru cíle. Jasně uvědomován je teprve cíl, který je základní složkou motivu. Aby však byl motiv skutečnou „vědomou pohnutkou jednání“, nejen nějakou pasivní „touhou“ či „přáním“, musí zahrnovat kromě **vědomí cíle** ještě dvě složky, a to **představu prostředků** k jeho dosažení, a subjektivní vědomí „hodnoty cíle“, z níž pak vyplyne **energetický aspekt aktivace**, tedy množství energie, kterou je subjekt „ochoten investovat“ k dosažení cíle. Motiv má tedy orientační, organizační i energetizující funkci pro volní jednání. Jako příklad si uvedme jen stručný přehled některých systémů.

R. B. Cattell [1957] rozlišuje **přirozené pohnutky** (ergy) např. strach, rodičovství, sebeuplatnění, a **osvojené tendence** (sentimenty) jako povolání, manželství aj. Faktorovou analýzou pak odvodil dvě skupiny motivačních faktorů: tzv. **neintegrované**, spíše nevědomé (mající charakter naivně „dětských přání“, biologicky determinované tendence, popř. různé indikátory komplexů); a **integrované**, vědomé (orientace vycházející z poznání, schopností či imaginace).

K. B. Madsen [1961] rozdělil motivy na **vrozené** (primární), vycházející ze základních potřeb (hlad, žízeň, sex aj.) a **naucené** (sekundární), aktivované vnějšími podněty (sociální kontakt, prestiž, výkon, vlastnictví).

L. Klages [1928] a W. Keller [1954] dělí pohnutky do tří skupin na **1. smyslové**, **2. personální** a **3. duchovní**.

Některé teorie motivace také naznačují, že obecnou tendencí motivace nemusí být jen odstranění nedostatku či nadbytku (**homeostatický model motivace**), ale že k rozvoji duševna přispívá i jistá míra neuspokojení (**heterostáza**), stejně jako to, že specifikace cílů

není zdaleka jen výsledkem nějakého racionálního kalkulu (**kognitivní model**), ale že se mnohdy po počátečním impulzu činnost podvědomě již podněcuje sama (**činnostní model**).

Konkrétní motivy, projevující se v kvalitě cílové orientace a charakteru jejího naplňování, jsou vedle bezprostředních okolností závislé na vlastních kultivačních podnětech v procesu vývoje a dosažené zralosti osobnosti. [Čač-1997: 73-74]

Potřebou rozumíme nedostatek nebo nadbytek, který jedinec pocítuje jako nepříjemný. Při pocitu nedostatku jedinec navozuje takové chování, aby nedostatek odstranil a naopak, pokud je něčeho nadbytek (myslíme tím například něco škodlivého) a pocítujeme nepříjemný pocit, snažíme se nadbytku zbavit. Tedy hledáme určitou rovnováhu, nulový stav, mezi nedostatkem a nadbytkem. Svým jednáním a chováním, kterým navozujeme rovnováhu mezi potřebou a uspokojením, sledujeme „cíl“. Cíl je výsledný stav po jehož dosažení se ztrácí pocit nedostatku nebo nadbytku a ukončuje motivované jednání nebo chování jedince.

Potřeby dělíme na organické, psychické a sociální. **Biologické potřeby** (organické) představují aktuálně zažívaný organický nedostatek či nadbytek, vedoucí k apetenční (přibližující se) či averzivní (odvracející se) reakci. Základními biologickými potřebami jsme vybaveni již při příchodu na svět (potřeba spánku, jídla, kyslíku, spánku atd.). Vzhledem k tomu, že člověk není jenom organismus, ale také zrající osobnost, projevuje záhy také jiné specificky lidské **potřeby** nazývané **psychické** (potřeba senzorické stimulace, sociálního kontaktu, dobrého výkonu aj.), později **potřeby sociální** povahy (morální, intelektuální, estetické, adekvátního způsobu života, druhu činnosti, kulturního vyžití aj.)

Volní procesy představují to, co se děje mezi poznáním a jednáním, mezi subjektivním záměrem a objektivním efektem, mezi představou cíle v mysli člověka a jeho uskutečňováním ve vnějším prostředí. Dílčími **fázemi volního procesu** jsou :

1. **Vágní uvědomení** nespecifikované potřeby.
2. **Konkretizace, výběr a redukce cílů.**
3. **Volba prostředků** a taktiky postupu k jejich dosažení.
4. **Rozhodnutí Já** naplánovanou cílesměrnou činností realizovat.
5. **Vlastní volní jednání** zabezpečující realizaci a zahrnující vedle pružného modifikování strategie stálou zpětnovazební kontrolu, také překonávání únavy a frustrací.

Každá fáze volního procesu nezbytně zahrnuje aktivní podíl subjektu – od výběru cílů a formování motivů, přes spuštění a pružné řízení procesu při postupném spění k cíli, včetně překonání překážek, až po konečnou kontrolu souladu subjektivního očekávání s realitou. [Čač-1997: 76-77]

Volní jednání je jako cílesměrné úsilí poměrně často blokováno. Takové situace jsou označovány jako frustrační. **Frustrací** se tedy rozumí dočasné „křížení“ snah , které však ponechává ještě dostatek prostoru k jiným variantám postupů k cíli. Frustrační překážka může být buď **subjektivní** (nízká sebedůvěra) nebo **objektivní** (nedostatek prostředků, materiálu atp.). K překonání překážky je vždy aktivizována energetická složka motivu, popřípadě hledáno jiné řešení. Psychická tenze vznikající zcela přirozeně v podobných situacích má však sklon se hromadit a není-li nějak ventilována může při překlenutí individuální hladiny tzv. **frustrační tolerance** nepříznivě ovlivňovat některé organické a psychické procesy. Mez této individuální odolnosti , po kterou je člověk schopen pocíťované napětí zvládat tak, že ještě nezkrsluje jeho vnímání, ani nevede k **maladaptivním** (nepřízpůsobeným) **reakcím** , závisí vedle temperamentu a inteligenci také na typu výchovy, stavu organismu, věku aj. [Čač-1997: 85]

1.4 Právní oblast

Pro potřeby této práce byla použita sbírka zákonů č. 18/1994 a sbírka zákonů č. 169/1999 tak, jak byla postupně provedena novelizace. Na diferenci si ukážeme v praktické části, jak došlo v novelizaci k lepším možnostem práce zaměstnanců Vězeňské služby ČR s kázeňskou pravomocí s odsouzenými právě v oblasti uplatňování kázeňské pravomoci a možnostem výchovného působení na odsouzené.

1.4.1 Zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 59/1965 Sb. ve znění pozdějších předpisů (novela č. 169/1999 Sb.)

Kázeňskou pravomoc nad odsouzenými vykonává generální ředitel Vězeňské služby České republiky a ředitelé věznic. Jiní zaměstnanci Vězeňské služby mohou kázeňskou pravomoc vykonávat, pokud k tomu byli zmocněni generálním ředitelem Vězeňské služby nebo s jeho souhlasem ředitelem věznice [Zvt-99: § 51]. Zákon o výkonu trestu odnětí svobody (dále jen ZVTOS) v § 45, odstavec 2 uvádí, jaké druhy odměn mohou být odsouzenému uděleny, jestliže odsouzený svým chováním a jednáním nebo příkladným činem projevuje odpovědný přístup k plnění stanovených povinností a spolupracuje při naplňování účelu výkonu trestu. Jedná se o níže uvedené odměny:

- a) pochvala,
- b) mimořádné zvýšení doby trvání návštěv během jednoho kalendářního měsíce až na pět hodin,
- c) povolení jednorázového nákupu potravin a věcí osobní potřeby odsouzenému, který jinak tyto nákupy provádět nemůže,
- d) zvýšení kapesného nejvýše o jednu třetinu až na dobu tří kalendářních měsíců,
- e) věcná nebo peněžitá odměna až do výše 1000,-Kč,
- f) rozšíření osobního volna na sportovní, kulturní nebo jiné zájmové aktivity až na dobu jednoho měsíce,
- g) povolení opustit věznici až na 24 hodin v souvislosti s návštěvou nebo s programem zacházení,
- h) přerušení výkonu trestu.

Kázeňské tresty upravuje také ZVTOS § 46, odstavec 3, kde je uvedeno, jaké tresty mohou být odsouzenému uloženy za kázeňské přestupky. Kázeňským přestupkem je zaviněné porušení zákonem stanovené nebo na jeho základě uložené povinnosti, pořádku nebo kázně během výkonu trestu odnětí svobody. Jedná se o tyto tresty:

- a) důtka,
- b) snížení kapesného nejvýše o jednu třetinu až na dobu tří kalendářních měsíců,
- c) zákaz přijetí jednoho balíčku v kalendářním roce,
- d) pokuta až do výše 1000,-Kč,
- e) propadnutí věci,
- f) umístění do uzavřeného oddělení až na dobu 28 dnů, s výjimkou doby stanovené k plnění určených úkolů programu zacházení,
- g) celodenní umístění do uzavřeného oddělení až na dobu 20 dnů,
- h) umístění do samovazby až na dobu 20 dnů,
- i) odnětí výhod vyplývajících z předchozí kázeňské odměny.

Kázeňské tresty pod písmenem f) a g) lze uložit též podmíněně na zkušební dobu až šest měsíců. Proti rozhodnutí o uložení kázeňského trestu má právo odsouzený podat stížnost do tří dnů od uložení kázeňského trestu. Stížnost proti uloženému kázeňskému trestu řeší vždy výše postavený pracovník Vězeňské služby v hierarchii zaměstnanců s kázeňskou pravomocí. Tento zaměstnanec rozhodne o stížnosti do pěti pracovních dnů ode dne podání stížnosti.

Další rozvržení kázeňské pravomoci ve Věznici Horní Slavkov je u zaměstnanců sestupně - vedoucí oddělení výkonu trestu, pedagog a vychovatel.

1.4.2 Rozdělení kázeňských pravomocí dle novely zákona

Vychovatel má právo udělovat tyto **kázeňské odměny**:

- a) pochvalu,
- b) mimořádné zvýšení doby trvání návštěv během jednoho kalendářního měsíce až na 5 hodin,
- c) povolení jednorázového nákupu potravin a věcí osobní potřeby odsouzenému, který jinak tyto nákupy provádět nemůže,
- d) zvýšení kapesného nejvýše o jednu třetinu na dobu jednoho měsíce,
- e) rozšíření osobního volna na sportovní, kulturní nebo jiné zájmové aktivity až na dobu 1 měsíce.

Speciální pedagog má právo udělovat vedle kázeňských odměn vychovatele:

- a) zvýšení kapesného nejvýše o jednu třetinu na dobu dvou měsíců,
- b) věcnou nebo peněžitou odměnu až do výše =300,- Kč.

Vedoucí oddělení výkonu trestu má právo udělovat kázeňské odměny v rozsahu výše uvedeném, avšak kapesné odsouzenému může zvýšit až na dobu tří měsíců a peněžitou nebo věcnou odměnu až do výše =600,- Kč.

Ředitel věznice a generální ředitel mají právo udělovat kázeňské odměny v plném rozsahu.

Vychovatel má právu ukládat tyto **kázeňské tresty**:

- a) důtku,
- b) snížení kapesného nejvýše o jednu třetinu až na dobu jednoho kalendářního měsíce,
- c) propadnutí věci,

- d) umístění do uzavřeného oddělení až na dobu 7 dnů s výjimkou doby stanovené k plnění určených úkolů programu zacházení,
- e) odnětí výhod vyplývajících z předchozí kázeňské odměny udělené vychovatelem.

Speciální pedagog má právo vedle kázeňských trestů ukládaných vychovatelem ukládat:

- a) snížení kapesného o jednu třetinu až na dobu dvou kalendářních měsíců,
- b) zákaz přijetí jednoho balíčku v kalendářním roce,
- c) pokutu až do výše =300,- Kč,
- d) umístění do uzavřeného oddělení až na dobu 14 dnů s výjimkou doby stanovené k plnění určených úkolů programu zacházení,
- e) celodenní umístění do uzavřeného oddělení až na 7 dnů,
- f) odnětí výhod z předchozí kázeňské odměny udělené vychovatelem a speciálním pedagogem.

Vedoucí oddělení výkonu trestu má právo ukládat vedle trestů speciálního pedagoga a vychovatele také:

- a) snížení kapesného nejvýše o jednu třetinu na dobu tří kalendářních měsíců,
- b) pokutu až do výše 600,- Kč,
- c) umístění do uzavřeného oddělení až na 28 dnů s výjimkou doby stanovené k plnění určených úkolů programu zacházení,
- d) celodenní umístění do uzavřeného oddělení až na dobu 20 dnů,
- e) umístění do samovazby až na 7 dnů,
- f) odnětí výhod vyplývajících z předchozí kázeňské odměny udělené vychovatelem, speciálním pedagogem a vedoucím oddělení výkonu trestu.

Ředitel věznice a generální ředitel mají právo ukládat kázeňské tresty v plném rozsahu.

Má-li zaměstnanec s kázeňskou pravomocí za to, že by měla být odsouzenému udělena vyšší kázeňská odměna nebo uložen přísnější trest, postoupí věc zaměstnanci, který má pravomoc uložit takový kázeňský trest nebo udělit takovou kázeňskou odměnu [Ngř-99: č. 32].

1.4.3 Stížnosti proti uložení kázeňského trestu

Odsouzený má právo do 3 dnů ode dne oznámení rozhodnutí o uložení kázeňského trestu podat proti němu stížnost. Odkladný účinek má pouze stížnost proti propadnutí věci. O stížnosti rozhoduje do 5 pracovních dnů ředitel věznice nebo k tomu zmocněný zaměstnanec. O stížnosti nemůže rozhodnout zaměstnanec, který trest uložil (podrobněji v článku 2.5.3).

1.4.4 Řád výkonu trestu odnětí svobody (vyhláška Ministerstva spravedlnosti – sbírka zákonů č. 345/1999)

Řád o výkonu trestu odnětí svobody upřesňuje kázeňské řízení, způsob provedení kázeňské odměny a jejich evidence, způsoby výkonu kázeňských trestů, podmínky které je nutné dodržet při vedení kázeňského řízení, možnost prominutí kázeňského trestu, upuštění od výkonu zbytku kázeňského trestu a zahlazení kázeňského trestu.

1.4.5 Zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 59/1965 Sb. ve znění pozdějších předpisů (původní zákon č. 18/1994 Sb.)

Dle výše uvedeného zákona, § 19, odst. 2 mohly být odsouzenému uděleny tyto kázeňské odměny:

- a) pochvala
- b) mimořádné povolení návštěvy
- c) mimořádné povolení balíčku
- d) zvýšení kapesného
- e) peněžitá nebo věcná odměna
- f) přerušení výkonu trestu

a to za vzorné chování, poctivý poměr k práci nebo příkladný čin, jak vyplývá z odst. 1 téhož paragrafu.

Kázeňskými tresty dle § 20 odst. 2 byly:

- a) důtka
- b) snížení kapesného nejvíce o jednu třetinu až na dobu 3 měsíců
- c) zákaz přijetí balíčku až na dobu 3 měsíců
- d) propadnutí věci
- e) umístění do uzavřeného oddělení v mimopracovní době až do 20 dnů
- f) celodenní umístění do uzavřeného oddělení až do 20 dnů
- g) umístění do samovazby až do 20 dnů

a to za zaviněné porušení stanoveného pořádku a kázně při výkonu trestu, jak vyplývá z odst. 1 téhož paragrafu.

1.4.6 Rozdělení kázeňských pravomocí dle původního znění zákona

Dle Řádu o výkonu trestu odnětí svobody 110/1994 Sb. § 27 a §29 byla pravomoc rozdělena takto:

Vychovatel měl právo udělovat tyto **kázeňské odměny**:

- a) pochvala
- b) mimořádné povolení návštěvy
- c) mimořádné povolení balíčku
- d) zvýšení kapesného
- e) peněžitou nebo věcnou odměnu až do výše 200,- Kč

Vedoucí oddělení výkonu trestu a vedoucí školského vzdělávacího střediska měl právo udělovat kázeňské odměny v rozsahu výše uvedeném, avšak peněžitou nebo věcnou odměnu až do výše =500,- Kč.

Ředitel věznice a generální ředitel mají právo udělovat kázeňské odměny v plném rozsahu.

Vychovatel měl právo ukládat tyto **kázeňské tresty**:

- a) důtka
- b) snížení kapesného nejvíce o jednu třetinu až na dobu 1 měsíce
- c) zákaz přijetí balíčku až na dobu šesti týdnů
- d) umístění do uzavřeného oddělení v mimopracovní době až do 10 dnů

Vedoucí oddělení výkonu trestu a vedoucí školského vzdělávacího střediska měl právo ukládat kázeňské tresty v plném rozsahu, přičemž umístění do samovazby směl uložit na dobu nepřesahující 7 dnů.

Ředitel věznice a generální ředitel mají právo ukládat kázeňské tresty v plném rozsahu. [Řvt-94: § 29]

Z výše uvedeného vyplývá, že po novelizaci byla přidělena kázeňská pravomoc také speciálním pedagogům, kázeňské odměny byly rozšířeny a zpestřeny a kázeňské tresty byly zpřísněny. Dále byla zavedena možnost podmíněného trestu.

1.4.7 Vývoj kázeňských odměn a trestů

Pro přehlednější zobrazení vývoje kázeňských odměn a trestů si zobrazíme tabulku, kde v prvním sloupci jsou kázeňské odměny a tresty dle Zákona o výkonu trestu odnětí svobody č. 18/1994 Sb., tedy původní zákon, a ve druhém sloupci pak přehled kázeňských odměn a trestů dle Zákona o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb., tedy současné znění tohoto zákona.

Kázeňské odměny původní:

- pochvala
- mimořádné povolení návštěvy
- mimořádné povolení balíčku
- zvýšení kapesného
- peněžitá nebo věcná odměna
- přerušení výkonu trestu odnětí svobody

Kázeňské tresty původní:

- důtka
- snížení kapesného nejvíce o jednu třetinu až na dobu 3 měsíců
- zákaz přijetí balíčku až na dobu 3 měsíců
- propadnutí věci
- umístění do uzavřeného oddělení v mimopracovní době až do 20 dnů
- celodenní umístění do uzavřeného oddělení až do 20 dnů
- umístění do samovazby až do 20 dnů

Kázeňské odměny nové:

- pochvala
- mimořádné zvýšení doby trvání návštěv během jednoho kalendářního měsíce až na 5 hodin
- povolení jednorázového nákupu potravin a věci osobní potřeby odsouzenému, který jinak tyto nákupy nemůže provádět
- zvýšení kapesného nejvýše o jednu třetinu až na dobu 3 kalendářních měsíců
- věcná nebo peněžitá odměna až do výše 1000,- Kč
- rozšíření osobního volna na sportovní, kulturní nebo jiné zájmové aktivity až na dobu 1 měsíce
- povolení opustit věznici až na 24 hodin v souvislosti s návštěvou nebo s programem zacházení
- přerušení výkonu trestu

Kázeňské tresty nové:

- důtka
- snížení kapesného nejvýše o jednu třetinu až na dobu 3 kalendářních měsíců
- zákaz přijetí jednoho balíčku v kalendářním roce
- pokuta až do výše 1000,- Kč
- propadnutí věci
- umístění do uzavřeného oddělení až na dobu 28 dnů, s výjimkou doby stanovené k plnění určených úkolů programu zacházení
- celodenní umístění do uzavřeného oddělení až na 20 dnů
- umístění do samovazby až na 20 dnů
- odnětí výhod vyplývajících z předchozí kázeňské odměny

Z výše uvedeného přehledu je patrné, že došlo ke značnému rozšíření možností aplikace kázeňských odměn i trestů včetně variant například podmíněného trestu a při správném užití těchto možností lze dosáhnout efektivnějšího působení na odsouzené.

1.5 Pedagogická oblast

1.5.1 Pedagogické zásady při uplatňování kázeňské pravomoci

Při udělování kázeňských odměn a ukládání kázeňských trestů musí být respektovány pedagogické zásady, jejichž aplikace posiluje výchovný účinek. Jedná se o zásady individualizace, přiměřenosti, stupňování, důslednosti a spravedlnosti.

Individualizace

Při uplatňování kázeňské pravomoci je potřeba přistupovat ke každému odsouzenému individuálně, zohledňovat při rozhodování jeho psychické a fyzické zvláštnosti, věk odsouzeného, psychický stav v době spáchání kázeňského přestupku, potřeby odsouzeného a celkovou situaci. Předpokládá se, že stejný postup nebo stejná odměna či trest mohou mít u dvou různých odsouzených rozdílný výchovný účinek.

Přiměřenost

Tato zásada vyžaduje, aby při kázeňském řízení bylo přihlédnuto ke způsobu jednání a chování odsouzeného, k míře a druhu zavinění a k okolnostem, za nichž k pozitivnímu jednání nebo ke kázeňskému přestupku došlo. Umožňuje stupňovat druhy odměny v závislosti na způsobu chování a jednání, popřípadě uložit přísnější trest za závažnější nebo opakovaně páchané přestupky.

Stupňování

Tato zásada souvisí se zásadou přiměřenosti a v zásadě zajišťuje, aby bylo užito kázeňských odměn a trestů postupně tak, aby směřoval od nižších odměn směrem k vyšším a preferovanějším, a u trestů od mírnějších k tvrdším. V praxi to znamená, že jako první odměnu za kladné chování a jednání by měla být pochvala a postupně při opakovaném kladném chování a jednání, popřípadě stupňování snahy, udělit odměnu vyšší, která má větší výchovný a motivační efekt. V případě trestů to platí obdobně. Za první a drobný přestupek se uloží odsouzenému důtka. V případě opakovaného nebo závažnějšího přestupku se uloží trest tvrdší.

Důslednost

Užitím této zásady zamezíme chaotickému přístupu k odsouzenému. V případě, kdy je odsouzený jednou potrestán za přestupek a později je tento přestupek přehlížen, ať už u stejného odsouzeného nebo u ostatních, vytváří u odsouzených zmatek, nedůvěru a působí diskriminujícím dojmem. Kázeňská odměna, která byla odsouzenému přislíbena, by měla být včas a důsledně realizována. Přehlížení přestupků nebo nevykonání kázeňského trestu upevňuje u odsouzeného přesvědčení, že se lze vyhnout potrestání a že může jednat a chovat se tímto nežádoucím způsobem, protože zpravidla přináší toto jednání a chování nějaký zisk.

Spravedlnost

Tato zásada spočívá ve spravedlivém a objektivním zhodnocení všech okolností a důkazů. Vše, co může přispět k objasnění především kázeňských přestupků. To vede k uložení spravedlivého trestu nebo udělení spravedlivé odměny. Nespravedlivý trest budí u odsouzeného odpor, pocit křivdy a nepřátelství, čímž ztrácí výchovnou hodnotu. [Mel-02: Čl. 3]

1.5.2 Výkon kázeňských odměn a trestů

Výkon kázeňských odměn

Nejprve bychom si měli říci, k čemu kázeňské odměny slouží. **Kázeňská odměna** vytváří a posiluje podněty k žádoucímu chování a je jednou z nejúčinnějších forem pozitivní motivace odsouzených k příkladnému plnění povinností. Kázeňská odměna je odsouzenému udělena, jestliže si odsouzený svým chováním, jednáním nebo příkladným činem projevuje odpovědný přístup k plnění stanovených povinností a spolupracuje při naplňování účelu výkonu trestu. [Zvt-99: § 45].

Pochvala

Pochvala se odsouzenému vysloví ústně, a to buď individuálně nebo před skupinou odsouzených [Řvt-99: § 57/2]. Pochvala je nejnižší možná odměna, avšak odsouzeného

motivuje k dalšímu pozitivnímu jednání. Je-li vyslovena před skupinou odsouzených, působí výchovně i na ostatní odsouzené, neboť motivuje k pozitivnímu jednání i ostatní, u kterých je cílem dosažení kázeňské odměny.

Mimořádné zvýšení doby trvání návštěv

Tato kázeňská odměna je mimořádně efektivní, protože zároveň s výchovným efektem a motivační stránkou upevňuje vnější sociální vztahy, čímž napomáhá budování sociálního zázemí po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Odloučení od nejbližších osob má negativní dopad také na tyto osoby samotné, nejen na odsouzeného. V některých případech snad ještě negativnější, než na odsouzeného, neboť matka s dítětem, které odejde manžel do výkonu trestu odnětí svobody přichází o zdroj sociálního zabezpečení jako je přísun finančních prostředků z jeho výdělečné činnosti atd. Tato forma kázeňské odměny samozřejmě nenahrazuje finanční záležitosti v rodině odsouzeného, ale zpevňuje jeho vazby do budoucna, což je bezesporu příznivé.

Na druhou stranu je nesmyslnou odměnou pro odsouzeného, který na svobodě s nikým nežije, nemá nikoho, kdo by mu mohl na návštěvu přijet, o návštěvy nežádá a s nikým si nedopisuje.

Povolení jednorázového nákupu odsouzenému, který jinak tyto nákupy provádět nemůže

Tato kázeňská odměna je těžko uplatnitelná u drtivé většiny odsouzených. Nákupy provádět může odsouzený, který pracuje a ze mzdy je mu poskytováno kapesné (procentuální částka z výše mzdy). Rozúčtování mzdy je dáno zvláštními právními předpisy. Dále může nakupovat odsouzený, který má zdroj finančních příjmů mimo věznici (příbuzní, rodina...). Odsouzení, kteří si nechávají posílat peníze na svůj účet vedený věznicí znají právní úpravu vztahující se na rozdělení peněz a nechají si poslat pouze částku, která jim dle uvedené právní normy nemůže být stržena na náklady výkonu trestu odnětí svobody, snižování stavu jiných pohledávek, na cestovné a stravné po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody (tuto částku poté poskytuje věznice ze státních peněz) ani jiné dluhy. Ostatní odsouzení peníze nemají a i v případě udělení této kázeňské odměny sice nákup budou mít povolen, avšak nebudou mít peníze, za které by mohli nakoupit. Taková kázeňská odměna by byla zcela formální, bez výchovného a výsledného efektu. Jedinou skupinou odsouzených, na které by mohla být aplikována tato kázeňská odměna je skupina odsouzených, kteří dostatečně dlouho byli

pracovně zařazení a v současné době nepracují z důvodu nedostatku práce. Nemají tedy mzdu a konta jsou pokryta dostatečnou finanční částkou.

Zvýšení kapesného

Kázeňská odměna zvýšení kapesného může být realizována u odsouzených, kteří jsou ve výkonu trestu odnětí svobody pracovně zařazení. V současné době je možnost pracovního zařazení odsouzených velmi malá i přesto, že vytvoření pracovních míst pro odsouzené by mělo být pro Vězeňskou službu ČR prioritou. Ve Věznici Horní Slavkov je pracovně zařazeno kolem 30 % odsouzených.

Věcná nebo peněžitá odměna

Tato kázeňská odměna spočívá v poskytnutí peněžitě částky nebo zakoupením věci a předáním odsouzenému ze zvláštního konta vedeného pro tyto účely. Peněžitou částku může odsouzený použít jako kapesné, uložit ji na své konto vedené věznici, nebo odeslat zletilé osobě, kterou určí.

Rozšíření osobního volna

Kázeňská odměna „rozšíření osobního volna až na dobu jednoho měsíce“ je za současného stavu ve vězeňství zcela bezpředmětná a formální. V Řádu výkonu trestu odnětí svobody je dále upraveno, že osobní volno nemůže být rozšířeno na úkor osmihodinové doby ke spánku, doby potřebné k osobní hygieně, úklidu, stravování a jednohodinové vycházky. Porovnáme-li tyto uvedené skutečnosti s § 22 téhož Řádu výkonu trestu odnětí svobody, kde je vymezen pojem „osobní volno“, cituji : „Osobním volnem se rozumí čas, který mají odsouzení k dispozici po splnění aktivit programu zacházení, doby potřebné k osobní hygieně, úklidu, stravování, jednohodinové vycházce, osmihodinové době ke spánku a činnostmi vyplývajících z organizačního provozu věznice (např. kontrola početního stavu, úklidová a další obdobná činnost potřebná k zajištění každodenního provozu věznice).“ [Řvt-99: § 22/1], vyplyne nám, že osobní volno se formou kázeňské odměny odsouzenému rozšíří na úkor doby plnění aktivit programu zacházení a doby výkonu činností vyplývajících z organizačního provozu věznice. Pomineme-li uvedené doby, zůstává nám ještě doba výkonu práce nebo vzdělávání. Použitím této kázeňské odměny, a zejména na úkor plnění aktivit programu zacházení, jež je hlavní složkou resocializace odsouzeného, je absolutně v rozporu

s výchovnými metodami. Zamysleme se nad tím, zda je vůbec potřeba odsouzenému rozšiřovat osobní volno. Z praxe je známo, že pokud se nejedná o odsouzeného zařazeného do specializovaného oddělení, kde je na něj působeno odbornými pracovníky pokud možno po celý den a formou individuálního přístupu, a těchto oddělení je ve věznicích ČR málo a s malou kapacitou, a tedy se jedná o velmi malé procento odsouzených, mají ostatní odsouzení zařazení do běžných výchovných kolektivů opravdu dostatek volného času, který mohou použít k sebevzdělávání, uspokojování svých duchovních a kulturních potřeb a zájmové činnosti nad rámec programu zacházení.

Povolení opustit věznici a přerušení výkonu trestu odnětí svobody

Poslední dvě kázeňské odměny jsou nejvyššího druhu a vztahují se na ně takové podmínky, které vzhledem k typu věznice na kterou se vztahuje tato práce, splňuje mizivé procento odsouzených. Při rozhodování přihlíží ředitel věznice ke stupni narušení odsouzeného, povaze trestné činnosti za níž byl odsouzen, délce uloženého trestu a jeho nevykonaného zbytku, typu věznice v níž trest vykonává a chování odsouzeného v průběhu výkonu trestu odnětí svobody. Tuto kázeňskou odměnu bych uplatňoval zejména u odsouzených, zařazených ve výstupních odděleních, kde je potřeba odsouzeného připravit na plynulý přechod z vězeňského prostředí do běžného civilního života po dlouhodobém výkonu trestu odnětí svobody, a to oživením realistického náhledu na současný civilní život a situaci mimo zdi věznice, a hlubší utváření vnějších vztahů s rodinnými příslušníky. Dále pak získání náhledu na současné možnosti úřadů práce, vyhledávání zaměstnání, a jednání s pracovníky státní správy.

Výkon kázeňských trestů

Kázeňské tresty se ukládají odsouzeným, kteří spáchali kázeňský přestupek. Kázeňským přestupkem je zaviněné porušení zákonem stanovené nebo na jeho základě uložené povinnosti, pořádku nebo kázně během výkonu trestu odnětí svobody. Kázeňský trest se neuloží, jestliže pouhým projednáním přestupku s odsouzeným lze dosáhnout sledovaného účelu [Zvt-99: § 46/1,2].

Důtka

Důtka je nejnižším kázeňským trestem. Odsouzenému se vysloví ústně a to buď individuálně, nebo před skupinou odsouzených. Vyslovením důtky před skupinou odsouzených dosáhneme na rozdíl od vyslovení individuálního, výchovného vlivu na ostatní odsouzené, protože má odstrašující účinek. Pokud jiný odsouzený vidí, že za nějaké konkrétní jednání následuje trest, snaží se takovému jednání předejít nebo se mu vyhnout. To ovšem platí i u ostatních trestů.

Snížení kapesného

Kapesné lze odsouzenému snížit nejvýše o jednu třetinu až na dobu tří kalendářních měsíců. Tento kázeňský trest lze uložit pouze odsouzenému, který je pracovně zařazen. Jak již bylo zmíněno u kázeňských odměn, pracovně zařazených odsouzených je kolem 30 % z celkového počtu odsouzených vykonávajících výkon trestu odnětí svobody ve Věznici Horní Slavkov.

Zákaz přijetí jednoho balíčku v kalendářním roce

Odsouzený má právo na přijetí balíčku dvakrát ročně zpravidla k příležitosti narozenin a vánočních svátků. Tento kázeňský trest by se zdál jako velmi účinný, avšak v praxi lze zjistit, že odsouzený zcela bez problémů balík obdrží, protože si jej nechá poslat na jiného odsouzeného. V praxi to znamená, že odsouzený, který byl potrestán zákazem přijetí balíčku se domluví s jiným odsouzeným, zpravidla s tím, který nikoho nemá nebo kterému z „civilu“ nemohou posílat balíky z finančních důvodů, a ten požádá o odeslání povolenky na balík na adresu příbuzných potrestaného odsouzeného. Po přijetí balíku tento odevzdá potrestanému odsouzenému, který mu za umožnění obcházení zákona přenechá předem domluvenou část obsahu balíku. To vše znamená, že uložením této odměny nedosáhneme výchovného účinku ve smyslu stupňování kázeňských trestů a nutíme odsouzené k obcházení zákona. Tento nedostatek lze řešit úpravou zákona, kde by se zařadila věta, že odsouzený si může poslat povolenku na balík pouze na adresu příbuzných. Avšak ani tato úprava neřeší problém zcela, protože není nic lehčího, než napsat příbuzným, aby povolenku z domova odeslali na jinou adresu.

Pokuta až do výše 1.000,-Kč

Kázeňský trest pokuty se ukládá odsouzenému zpravidla za závažná nebo opakovaná porušení stanovených povinností. Provádí se srážkou z konta odsouzeného vedeném věznicí, avšak nesmí se dotknout částky potřebné na cestovné do místa trvalého pobytu. V opačném případě nelze tento trest uložit.

Propadnutí věci

Kázeňský trest propadnutí věci se ukládá jde-li o věc, již bylo užito nebo byla určena ke spáchání kázeňského přestupku, kterou odsouzený získal spácháním kázeňského přestupku nebo jako odměnu za něj. Tento trest lze uložit i společně s jiným kázeňským trestem, avšak ne v případě, že hodnota věci je v nápadném nepoměru k povaze kázeňského přestupku. Věc, o jejímž propadnutí bylo pravomocně rozhodnuto, se spolu s opisem rozhodnutí předá finančnímu referátu okresního úřadu v jejímž obvodu se věznice nachází.

Umístění do uzavřeného oddělení

Umístění do uzavřeného oddělení se provádí na dobu až 28 dnů s výjimkou doby stanovené k plnění určených úkolů programu zacházení. Odsouzení se umísťují do vyčleněné části věznice odděleně od ostatních ubytovacích prostor. Nástup trestu je v pracovních dnech po skončení pracovní doby, případně jiných aktivit programu zacházení (vzdělávací a speciální výchovné aktivity vyplývající z jeho programu zacházení) a setrvává v trestu i přes dobu pracovního volna a klidu. Dále není dovoleno odsouzenému mít po dobu výkonu kázeňského trestu bateriový radiopřijímač. Na ostatních právech omezen není.

Celodenní umístění do uzavřeného oddělení

Toto umístění se provádí až na dobu 20 dnů. Před nástupem tohoto trestu je nezbytné posouzení lékaře, zda je odsouzený zdravotně způsobilý podrobit se tomuto kázeňskému trestu a dále pak jednou týdně je lékařem kontrolován. Při výkonu tohoto trestu odsouzený nepracuje, neúčastní se programu zacházení, nesmí kouřit a číst denní tisk, knihy nebo jiné publikace mimo právnické, vzdělávací nebo náboženské literatury. Není mu dovoleno nakupovat potraviny a věci osobní potřeby kromě hygienických potřeb a není mu dovoleno odpočívat na lůžku mimo dobu k tomu vnitřním řádem určenou. Vykonává úklidové práce a

práce k zajištění běžného chodu věznice. Návštěvy se vykonávají odděleně od ostatních odsouzených zpravidla přes dělicí přepážku a nárokový balík se odsouzenému vydá až po skončení kázeňského trestu. Do cely může být umístěn sám pouze v případě bezpečnostních důvodů nebo nejsou-li ve výkonu tohoto kázeňského trestu současně alespoň dva odsouzení. Odsouzenému se umožní účast pouze na činnosti terapeutické nebo poradenské skupiny, do které je zařazen.

Samovazba

Výkon tohoto trestu je stejný jako výkon celodenního umístění do uzavřeného oddělení. Výjimku tvoří pouze to, že odsouzený je umístěn na cele samostatně a není mu dovoleno ani vykonávat úklidové práce a práce spojené se zajištěním běžného chodu ve věznici.

Výkon dalšího trestu, jako jsou poslední dva výše zmíněné, lze započít po uplynutí 10 dnů od některého z těchto trestů. Je-li jeden z těchto posledních dvou trestů uložen ještě v průběhu výkonu kázeňského trestu celodenního umístění do uzavřeného oddělení nebo samovazby, lze vykonat oba tresty bezprostředně za sebou.

Odnětí výhod vyplývajících z předchozí kázeňské odměny

Tento poslední kázeňský trest lze uložit samozřejmě jen v případě, poskytuje-li předchozí kázeňská odměna pro odsouzeného nějakou výhodu a nebyla-li již kázeňská odměna realizována. Pro příklad uveďme: byla-li udělena odsouzenému pochvala nebo odsouzený již nakoupil za zvýšené kapesné, nelze tento druh kázeňského trestu aplikovat, neboť by byl bezpředmětný.

1.5.3 Postup realizace kázeňské pravomoci

Návrh na udělení kázeňské odměny nebo uložení kázeňského trestu může podat pracovníku věznice s kázeňskou pravomocí kterýkoli zaměstnanec věznice, a to na předepsaném tiskopise „Návrh na kázeňskou odměnu“ nebo „Záznam o kázeňském přestupku“ (viz. příloha 1, 2). Zaměstnanec se „základní“ kázeňskou pravomocí (vychovatel odsouzeného) prošetří všechny okolnosti spáchaného přestupku včetně svědeckých výpovědí, důkazů i pohnutek, které odsouzeného vedly ke spáchání přestupku. V souladu se základními pedagogickými zásadami rozhodne o výši odměny nebo trestu a v případě, že je jeho

kázeňská pravomoc nedostačující, postoupí kázeňské řízení zaměstnanci s vyšší kázeňskou pravomocí, což je vzestupně speciální pedagog, vedoucí oddělení výkonu trestu odnětí svobody, ředitel věznice a generální ředitel vězeňské služby ČR. Každé kázeňské řízení je vedeno pod evidenčním číslem, které zahrnuje: (měsíc/rok/číslo věznice/číslo vychovatele/pořadové číslo). Kázeňské řízení je zaevidováno do „Knihy kázeňských odměn a trestů“ a za každý měsíc je vypracována každým vychovatelem „Svodka o výchovné činnosti odsouzených“ (viz. příloha 4).

Odsouzený si může do tří dnů od oznámení rozhodnutí podat proti rozhodnutí stížnost, kterou poté vyřizuje pracovník s kázeňskou pravomocí o jeden stupeň vyšší než pracovník, který toto rozhodnutí vydal. Tzn., že o stížnosti proti rozhodnutí vychovatele rozhoduje speciální pedagog, o stížnosti proti rozhodnutí pedagoga rozhoduje vedoucí oddělení výkonu trestu atd. Zaměstnanec, který je oprávněn rozhodnout o stížnosti proti rozhodnutí o uložení kázeňského trestu

- a) -zamítne stížnost, byla-li podána opožděně nebo je prokázáno spáchání a zavinění přestupku odsouzeným a trest je úměrný spáchanému kázeňskému přestupku a v souladu s účelem výkonu trestu odnětí svobody,
- b) -změní druh nebo výši kázeňského trestu pokud byl přestupek odsouzenému prokázán, avšak druh trestu nebo jeho výše není v souladu s účelem výkonu trestu. Nový trest musí být vždy mírnější, než trest původní.
- c) -zruší uložený kázeňský trest a vrátí věc k novému kázeňskému řízení nebyly-li dostatečně objasněny všechny okolnosti přestupku nebo jsou důkazy nedostatečné. Zde opět nelze odsouzenému uložit trest přísnější. Proti novému rozhodnutí si může odsouzený podat stížnost novou.
- d) -zruší kázeňský trest, není-li dokázáno, že se kázeňského přestupku dopustil.

Po vykonání kázeňského trestu nebo realizaci kázeňské odměny je tiskopis včetně rozhodnutí uložen do osobního spisu odsouzeného.

V případě, že si odsouzený vytvoří podmínky pro udělení kázeňské odměny, lze mu místo toho zahladit zpravidla poslední uložený kázeňský trest. Tato skutečnost se vyznačí na konkrétním rozhodnutí o uložení kázeňského trestu v části nazvané „Změna v rozhodnutí“.

1.6 Aplikace kázeňské pravomoci na určité skupiny odsouzených

Samozřejmě existují ve výkonu trestu odnětí svobody určité skupiny odsouzených, které jsme vzpomněli na začátku této práce. Je nutné připomenout, že stejný trest uložený recidivistovi a prvovězněnému má na každého z nich jiný dopad a účinnost. V následujících kapitolách se pokusíme přiblížit účinnost uplatňování kázeňské pravomoci na různé skupiny odsouzených.

1.6.1 Prvovězněný odsouzený

Jedinec, který byl pravomocně odsouzen a byl mu vydán příkaz k nástupu do výkonu trestu odnětí svobody, nastoupí tento výkon trestu do věznice, která mu byla příkazem určena. Typ věznice je určen již při vyhlášení rozsudku. U prvovězněných odsouzených se jedná zpravidla o věznice s dohledem nebo věznice s dozorem, ojediněle do věznice s ostrahou (za závažnější trestné činy), a do věznice s zvýšenou ostrahou pak ve zvláštních případech.

Z praxe víme, že s prvovězněnými odsouzenými bývají největší problémy. Prvovězněný odsouzený prožívá počátkem trestu šok z uvěznění. Každý jedinec prožívá tuto situaci jinak. Závisí na psychické vybavenosti a připravenosti jedince zvládat takovéto situace a také na životní situaci jedince před uvězněním. Přestože každý jedinec prožívá tuto situaci individuálně, u všech se dostavuje frustrace potřeb, což ovlivňuje jeho chování a mobilizuje obranné mechanismy. Aby se nestal terčem útoku a šikany ze strany spoluvězňů, staví se do role siláka, „machra“, předstírá a deleguje, že spáchal závažnou trestnou činnost, že zná „významné“ osoby z kriminální minulosti – kontakt na členy mafie atd. Z této pozice také vystupuje vůči personálu věznice – je arogantní, drzý, verbálně a někdy i fyzicky napadá pracovníky VS-ČR, odmítá zásadně plnit příkazy a nařízení, aby u ostatních spoluvězňů získal obdiv. Tyto postoje jsou patrné zejména u odsouzených mladších ročníků tzv. mladí dospělí.

U prvovězněných odsouzených starších ročníků se po prožití krize z uvěznění projevuje spíše snaha přizpůsobit se situaci, být nenápadný, nevšímat si ostatních odsouzených, vycházet s nejbližšími spoluvězni i za cenu ztráty části svého majetku, který jim nabídne. Zpravidla si najde jednoho až dva spoluvězně, se kterými vytvoří jakési přátelství z nouze a navzájem si pomáhají. Toto vychází ze znalosti sociálních vazeb mezi lidmi, které

získal v průběhu svého života přijímáním od svého okolí, ve kterém doposud žil a uplatněním svých životních zkušeností.

1.6.2 Aplikace kázeňské pravomoci u prvovězněných odsouzených

Při uplatňování kázeňské pravomoci u této skupiny odsouzených je potřeba velmi citlivě hodnotit všechny okolnosti, za kterých odsouzený přestupek spáchal a umět se oprostít od vlastních emotivních reakcí na chování a jednání trestaného prvovězněného odsouzeného, jak bylo výše popsáno. Nezřídka bývá za situaci, která se zprvu zdá jako velmi závažná, drobný přestupek, ke kterému vede odsouzeného snaha získání „prestíže“ u starších a zkušenějších odsouzených, nebo jen strach z toho co bude, a obranná reakce na stav, který ještě nikdy neprožil (stav uvěznění). Tím nechceme říci, že by za přestupek neměl být potrestán a že by se mělo odpouštět například verbální nebo fyzické napadení pracovníka VS-ČR (zásady slušného chování by měl znát i prvovězněný odsouzený), ale stanovit nižší trest, snažit se pochopit pravé příčiny spáchaného přestupku a hlavně takové jednání důkladně prokonzultovat s tímto odsouzeným a upozornit jej, do jaké situace se dostal, jaká rizika to pro něj do budoucna bude představovat (např. snížení možnosti podmíněného propuštění, které je oproti recidivistům jednoznačně vyšší) a pomoci mu najít cestu, jak překonat první období ve výkonu trestu odnětí svobody. Při udělování kázeňských odměn prvovězněnému odsouzenému je pozitivním výsledkem zmírnění napětí a následků vyplývajících z pobytu ve věznici – udržení sociálního kontaktu s rodinou a příbuznými (navýšení doby trvání návštěv) a motivace v nastolení cesty k reálné možnosti podmíněného propuštění.

1.6.3 Odsouzený recidivista

Nejprve si vysvětleme pojem recidiva. Recidiva je kriminologický termín pro opakující se trestnou činnost, byť za tuto trestnou činnost byl již jedinec, přesněji řečeno pachatel, trestán. Při rozhodování soudu o výši trestu soud také přihlíží k tomu, zda obžalovaný již v minulosti takovýto trestný čin spáchal a také k tomu, jaká doba uplynula od posledního spáchaného trestného činu, než spáchal trestný čin další, případně jaká doba uplynula od propuštění z posledního výkonu trestu odnětí svobody do doby spáchání dalšího trestného činu. To je jen část aspektů týkajících se hodnocení recidivy soudem. Existuje samozřejmě mnoho dalších aspektů, ke kterým soud přihlíží při stanovení výše a druhu trestu.

1.6.4 Aplikace kázeňské pravomoci u recidivistů

Při uplatňování kázeňské pravomoci u odsouzeného recidivisty, který byl již vícekrát soudně trestán, respektive vícekrát vězněn, je výchovný účinek kázeňského trestu ve většině případech mizivý. Uplatnění pedagogických zásad při kázeňském řízení je spíše v oblasti nastolení spravedlnosti přiměřeností trestu. Většina těchto odsouzených bere uložení kázeňského trestu spíše jako jakési „ocenění“ před ostatními spoluvězni a získávání prestižního postavení mezi nimi, byť z našeho pohledu negativní. Vzhledem k druhu a výši trestu je toto ocenění přímo úměrné. Čím vyšší a tvrdší trest, tím jeho „prestiž“ stoupá. Trvá dlouho, než si tento odsouzený uvědomí, že mu to za takto získané postavení mezi spoluvězni nestojí a naopak si svým chováním a jednáním škodí. Dosti patrné je to u odsouzených, kteří si s blížícím se termínem možného projednání podmíněného propuštění začínou uvědomovat negativní následky svého dosavadního počínání, z nichž někteří dokonce přijdou s žádostí o zahlazení několika kázeňských trestů v průběhu 1-2 měsíců s odůvodněním, že se jim blíží termín projednání podmíněného propuštění. U kázeňských odměn převládá spíše využívání výhod vyplývajících z těchto odměn, a to především peněžitých odměn na nákup tabáku a kávy, tedy k uspokojování osobních potřeb. Jedná se o odměny zpravidla za činnosti, které vykonával někdo s odsouzených ve vězeňské hierarchii jemu podřízených, nikoli on sám, buďto pod pohrůzkou násilí, demonstrováním větší fyzické síly nebo využitím stavu nouze dotyčného a poskytnutím drobného úplatku (porce kávy, pár cigaret atp.) Je tedy nutné, aby vychovatel znal interpersonální vztahy na svém oddíle a důsledně kontroloval již průběh těchto činností, případně spolupracoval se stálou dozorčí službou, která by měla mít taktéž přehled o vztazích mezi odsouzenými na ubytovně, kde službu vykonává. Problematika personálního obsazení dozorčích služeb na ubytovnách stálou skupinou dozorců je již v současné době vyřešena.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

2.1 Úvod do problematiky

Problematikou společnosti vázané na výkon trestu odnětí svobody je velmi vysoká návratnost odsouzených zpět do výkonu trestu odnětí svobody. Jak již bylo řečeno v teoretické části této práce, účelem výkonu trestu odnětí svobody je mimo ochrany společnosti před pachateli trestných činů jejich izolaci od společnosti, a zabránění pachateli v páchání další trestné činnosti, také výchovné působení na odsouzeného tak, aby po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody vedl řádný život občana, a tím výchovně působil i na ostatní členy společnosti. Právě ve výchovném působení spatřujeme nedostatky. Prostředky, kterými je možno dosáhnout účelu výkonu trestu odnětí svobody jsou stanoveny v Zákoně o výkonu trestu odnětí svobody, který je dále upřesněn Řádem výkonu trestu odnětí svobody. Dále jsou v návaznosti další normativa upravující VTOS a to: Vnitřním řádem věznice (tento má každá věznice svůj a musí být aprobován Generálním ředitelstvím VS-ČR) a Metodickými listy ředitele odboru výkonu vazby a trestu na GŘ-VS-ČR (metodický list č. 17/1994, kterým se stanoví zásady pro realizaci nápravně výchovné činnosti ve věznicích, vazebních věznicích a samostatných oddělení pro výkon trestu odnětí svobody).

Měřítkem pro úspěšné působení na odsouzené je plnění programu zacházení odsouzeným v souběhu s uplatňováním kázeňské pravomoci a následný postup v rámci vnitřní diferenciaci do vyšší, tedy výhodnější skupiny.

Základem procesu resocializace odsouzeného ve výkonu trestu odnětí svobody je individuální stanovení a aplikace programu zacházení na jedince ve VTOS v rámci diferencovaných skupin, ve kterých jsou odsouzení zařazeni. **Na procesu resocializace odsouzeného se podílejí zaměstnanci věznice**, a to především vychovatelé, speciální pedagogové, psychologové, sociální pracovníci, lektori (zajišťují zájmovou a sportovní činnost), učitelé vzdělávacích kurzů, vychovatelé-terapeuti, ale i dozorci. Tito zaměstnanci svým přístupem k odsouzeným ovlivňují resocializační stránku výkonu trestu odnětí svobody. Dále se na resocializaci odsouzeného podílí duchovní služba VS-ČR nebo externě docházející duchovní různých církví, náboženských společností registrovaných v ČR, zájmových sdružení občanů, nevládních organizací a dalších orgánů a institucí. Základní podmínkou resocializace je, že odsouzený musí sám chtít podstoupit tento proces. Velikou úlohu zde hrají také

negativní vlivy ve výkonu trestu odnětí svobody, ať už se jedná o vliv prostředí na jedince včetně spoluvězňů nebo psychologická stránka samotného odsouzeného. **Resocializace je celoživotní proces, avšak v průběhu výkonu trestu odnětí svobody jde alespoň o nastartování pozitivních změn u odsouzeného.** Nelze očekávat, že po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody bude z odsouzeného zcela jiný člověk.

2.1.1 Program zacházení

Program zacházení je základní formou nápravně výchovné činnosti a dělí se na dvě základní části:

- a) **konkrétně formulovaný cíl**, kterým je očekáván posun v hodnotové orientaci odsouzeného vyjádřitelný jeho chováním a jednáním,
- b) v závislosti na cíli též **dílčí body PZ**, a to v různé míře. Jedná se o aktivity: pracovní, vzdělávací, speciálně výchovné, zájmové, utváření vnějších vztahů. V případě potřeby a v rámci možností věznice eventuelně i extramurální aktivity (kulturní, poznávací a vzdělávací akce mimo věznici).

Struktura programu zacházení

1. Cíl programu zacházení	
2. Pracovní činnost	2.1 - zaměstnání
2.2 - práce pro věznici
2.3 - pracovní terapie
3. Vzdělávací aktivity	3.1 - všeobecné základní
3.2 - střední všeobecné a odborné
3.3 - odborné kurzy
3.4 - jiné
4. Speciální výchovné postupy	4.1 - terapie
4.2 - sociálně právní poradenství
4.3 - jiné
5. Zájmové aktivity	5.1 - sport
5.2 - skupinové

5.3 - individuální

5.4 - jiné

6. Utváření vnějších vztahů

6.1 - sociální vztahy

6.2 - stav pohledávek

6.3 - sociální pomoc

6.4 - doklady, dokumenty

Upřesnění některých bodů programu zacházení

- 2.1 -práce poskytnutá věznicí odsouzenému na základě prac. smlouvy
- 2.2 -práce potřebná k zajištění každodenního provozu věznice (třídění odpadů, úklidy...
- 2.3 -prac. terapie vedená zaměstnanci VS s potřebným odborným vzděláním
- 3.1 -možnost doplnění základního vzdělání ve vzdělávacím kurzu
- 3.2 -možnost **vyučení** se v učebním oboru ve vzdělávacích střediscích VS,(výuční list je nerozeznatelný od jiných, není na něm žádná známka toho, že byl získán ve VTOS
- 3.3 -možnost **zaučit** se v odborném kurzu
- 4 -individuální nebo skupinová speciální, pedagogická nebo psychologická působení, vedená kompetentními zaměstnanci (psychoterapie, arteterapie, trénink zvládání agresivity...)
- 5 -individuální nebo skupinové zájmové aktivity sportovní i relaxační (četba-knihovna pro odsouzené, sport-kopaná, stolní tenis, nohejbal..., divadelní představení, kulturní akce- s hudebním zaměřením, divadelním zaměřením, hudební kroužek, akvaristický, motoristický..., práce na PC...)
- 6.1 -kontakt s příbuznými, rodinou a přáteli (korespondence, návštěvy), aby nedošlo k zpretrhání vztahů s lidmi na svobodě. Je to důležité k pozdější reintegraci odsouzeného do života po propuštění
- 6.2 -v případě, že má odsouzený peníze (výplata z práce), může snižovat stav pohledávek i nad rámec srážek prováděných věznicí (výživné, dluhy z trestné činnosti, dluhy za soudy a advokáty, dluhy za pobyt ve VTOS...)
- 6.3 -intervence sociálních pracovníků věznice prostřednictvím koordinátorů v rodinách odsouzených...
- 6.4 -vyřízení dokladů sociálním pracovníkem věznice (rodný list, občanský průkaz)-opět vhodné pro reintegraci odsouzených po propuštění.

Zpracování programu zacházení

Program zacházení se zpracovává na **nástupním oddělení** věznice, kde je pobyt odsouzeného maximálně 3 týdny a jehož výsledkem **je komplexní zpráva** o odsouzeném. Na základě komplexní zprávy o odsouzeném se zpracovává program zacházení s ohledem na:

- délku trestu,
- charakteristiku osobnosti
- příčiny trestné činnosti

Komplexní zpráva je shrnutí výsledků posouzení: -psychologického, pedagogického, lékařského, sociálního a jiných dostupných materiálů k osobě odsouzeného.

Odsouzenému je nabídnuto několik alternativ programu zacházení, které jsou pro konkrétního odsouzeného vhodné, vypracovaných s ohledem na výše uvedené body, možnosti věznice, a odsouzený si sám jednu z alternativ vybere a zaváže se svým podpisem tento program plnit. Při nabídce alternativ programu zacházení je věznice povinna využívat co nejširší škálu forem, metod a prostředků, které vyžadují aktivní přístup odsouzených a obsahují prvky sebeobsluhy. Alternativy jsou voleny tak, aby ve svém důsledku byly rovnocenné. Pokud si odsouzený nezvolí žádnou z nabízených alternativ, je zařazen do minimálního programu zacházení, stanoveného vnitřním řádem věznice, jehož základem je pracovní činnost, práce pro věznici a pracovní terapie.

Vyhodnocování programu zacházení

Programy zacházení se vyhodnocují pravidelně v intervalech stanovených zákonem a řádem výkonu trestu odnětí svobody.

-ve věznici pro mladistvé	- 1x za měsíc
-ve věznici s dohledem a dozorem	- 1x za dva měsíce
-ve věznici s ostrahou	- 1x za tři měsíce
-ve věznici se zvýšenou ostrahou	- 1x za šest měsíců

Podle úspěšnosti plnění programu zacházení odsouzeným se provádí aktualizace programu zacházení, na které se účastní i sám odsouzený. Postupuje se tak, aby byl zajištěn další rozvoj jeho osobnosti a pokračovala restrukturalizace hierarchie hodnot.

2.1.2 Aplikace kázeňských odměn a trestů

Vedle aplikace programu zacházení jsou zde ještě prvky, které napomáhají v resocializaci odsouzeného, neboť proces resocializace je možný a úplný pouze komplexním působením na jedince.

Uplatňování kázeňské pravomoci: **kázeňské odměny** za činnost, kterou odsouzený projevuje odpovědný přístup k výkonu trestu odnětí svobody a spolupracuje při naplňování účelu výkonu trestu. Odměnami jsou: **pochvala, mimořádné zvýšení doby trvání návštěv, povolení jednorázového nákupu pokud nakupovat nemůže, zvýšení kapesného, věcná nebo peněžitá odměna, rozšíření osobního volna, povolení opustit věznici až na 24 hodin v souvislosti s návštěvou nebo plněním programu zacházení, přerušování výkonu trestu.** Jedná se tedy o motivační prvek k dosažení zájmu o plnění programu zacházení a naplnění účelu výkonu trestu, tedy převýchovy.

Kázeňské tresty ukládané za přestupky a zaviněné porušení zákonem stanovených povinností, pořádku a kázně, což je odstrašujícím prvkem proti konání nevhodných činností ohrožujících resocializaci jedince. Kázeňskými tresty jsou: **důtka, snížení kapesného, zákaz přijetí jednoho balíčku v kalendářním roce, pokuta až do výše 1000,-Kč, propadnutí věci, umístění do uzavřeného oddělení na dobu až 28 dnů s výjimkou doby stanovené k plnění určených úkolů programu zacházení, celodenní umístění do uzavřeného oddělení až na dobu 20 dnů, umístění do samovazby až na dobu 20 dnů, odnětí výhod vyplývajících z předchozí udělené odměny.**

2.1.3 Vnitřní diferenciacce

Završením výše popsaného působení je přeřazení odsouzeného v rámci vnitřní diferenciacce. Ve Věznici Horní Slavkov jsou odsouzení zařazeni do 4 skupin vnitřní diferenciacce, rozdělených do I., II., III., IV. diferenciacční skupiny (dále jen DS), z nichž III. DS je základní skupinou, kam je odsouzený zařazen při nástupu výkonu trestu odnětí svobody.

I. DS je tvořena odsouzenými, kteří důsledně dodržují zásady společenského chování ve vzájemném styku, respektují ustanovení Zákona o výkonu trestu odnětí svobody a Vnitřního řádu věznice, a zvolený program zacházení sami aktivně rozšiřují a při jejich plnění vyvíjejí vlastní aktivitu a iniciativu.

II. DS je tvořena odsouzenými, kteří dodržují zásady společenského chování ve vzájemném styku a v plnění programu zacházení jsou aktivní.

III. DS je tvořena odsouzenými, kteří výrazným způsobem nenarušují zásady společenského chování, ustanovení Vnitřního řádu věznice porušují sporadicky a projevují částečnou aktivitu v plnění programu zacházení.

IV. DS je tvořena odsouzenými, kteří nebyli zařazeni do některých z výše uvedených skupin.

Motivační činitelé pro jednotlivé diferenciační skupiny jsou následující. Odsouzení zařazení do **I. DS** se účastní akcí kulturně výchovné práce dle vlastního výběru s přihlédnutím k obsahovému zaměření programu zacházení. Mají neomezenou možnost pracovat v zájmových kroužcích zřízených jak v rámci oddílu, tak i věznice, účastní se sportovních akcí dle vlastního výběru, sledují neomezeně televizní programy v daném časovém rozsahu dle vlastního uvážení, mohou chovat akvarijní rybičky ve společenských místnostech a pěstovat květiny na ložnicích včetně individuálních estetických úprav ložnic na základě povolení vychovatele. Dále jsou individuálně uplatňovány vybrané právní instituty – podnět ředitele věznice k přearazování odsouzeného do nižšího typu věznice, podmíněnému propuštění a přerušování výkonu trestu odnětí svobody. Odsouzení zařazení do **II. DS** mají možnost pracovat v zájmových kroužcích zřízených jak v rámci oddílu, tak i věznice dle vlastního výběru, mohou sledovat televizní programy dle plánu sledování TV, mohou sledovat relaxační videoprogramy dle plánu 4x týdně, mohou se účastnit vybraných sportovních akcí dle plánu kulturně výchovné práce. Vybrané právní instituty jsou uplatňovány zcela výjimečně. Odsouzení zařazení do **III. DS** mají možnost účastnit se práce maximálně ve dvou zájmových kroužcích dle stanovených programů zacházení, mohou sledovat televizní program dle plánu sledování TV, a mohou sledovat relaxační videoprogramy dle plánu 2x týdně. Odsouzení zařazení do **IV. DS** navštěvují pouze jeden zájmový kroužek dle zvoleného programu zacházení a sledují relaxační programy 1x týdně.

Přearazování odsouzených v rámci vnitřní diferenciace se provádí na základě návrhu příslušného vychovatele po projednání v odborné komisi a po schválení vedoucím oddělení výkonu trestu. Na nástupním oddělení věznice je odsouzený zařazen zpravidla do základní tzn. III. DS. Přihlíží se zde k osobnostním vlastnostem, postoji k uloženému trestu, charakteru páchané trestné činnosti, kriminální zatíženosti, zpracovanému programu zacházení, případně chování v průběhu dosavadního výkonu trestu odnětí svobody pokud byl odsouzený přearazen z jiného typu věznice. Další přearazování se provádí na základě plnění stanovených povinností a příslušného programu zacházení. **Do vyšší diferenciační skupiny o jeden stupeň** je odsouzený přearazen na základě čtvrtletního hodnocení plnění stanovených povinností a realizace obsahového zaměření jednotlivých oblastí programu zacházení. **Do**

nižší diferenciací skupiny o jeden stupeň na základě konstatování nedostatků v plnění povinností a obsahového zaměření programu zacházení směřujících k maření stanoveného výchovného cíle ve **čtvrtletním hodnocení**. V případě podstatného zlepšení chování odsouzeného a výrazné aktivity v plnění stanovených povinností a obsahového zaměření programu zacházení lze odsouzeného přeradit o jednu skupinu do vyšší diferenciací skupiny, v případě podstatného zhoršení chování a zjištění hrubých nedostatků, může být odsouzený přerazen do nižší diferenciací skupiny **bezprostředně**, a to až o dvě skupiny vzhledem k stávajícímu zařazení.

2.2 Cíl práce

Cílem této práce je zjistit:

1. **-zda je využívána plně celá škála možností udělování kázeňských odměn a ukládání kázeňských trestů pracovníky věznice s kázeňskou pravomocí**
2. **-pokud tomu tak není, co je příčinou nevyužívání celé škály možností**
3. **-jaký to má důsledek na resocializaci odsouzených**
4. **-jaké je uplatňování kázeňské pravomoci u různých skupin odsouzených.**

Hypotéza:

Domníváme se, že uplatňování kázeňské pravomoci je jednou z hlavních součástí komplexního působení v rámci resocializace odsouzeného. Předpokládáme, že aplikace kázeňské pravomoci není uplatňována v plné míře, což vede k negativním důsledkům v resocializaci odsouzeného. Míra uplatňování kázeňské pravomoci je závislá na struktuře kolektivu odsouzených.

Metody:

Analýza příslušné dokumentace vedená věznicí.

2.2.1 Soubor dat k výzkumu

Pro potřeby našeho výzkumu máme k dispozici kompletní rozbor kázeňské praxe ve Věznici Horní Slavkov od roku 1998 do roku 2004 s výjimkou roku 2003, kdy nebyla z technických důvodů data zachována. Vzhledem k tomu, že se jedná o velké množství dat ke zpracování, provedli jsme z tohoto spektra výběr tak, aby byla zachována možnost sledovat celkový vývoj kázeňské praxe počínaje rokem 1999, kdy byl v platnosti původní

zákon o výkonu trestu odnětí svobody s podstatně omezenou škálou kázeňských odměn a trestů, přes rok 2001, kdy byl v platnosti již nový zákon o výkonu trestu odnětí svobody s rozšířenými možnostmi kázeňských pravomocí včetně možných kombinací s podmíněnými tresty a konče rokem 2004. Tento výřez dostupného spektra by nám měl zachovat reálný náhled na vývoj kázeňské praxe včetně zachování pravdivosti o vypovídajícím stavu.

2.2.2 Hlediska výběru vzorků

Pro potřeby průzkumu, zda je využívána celá škála odměn a trestů a pro zjištění, co je případně příčinou nevyužívání celé škály odměn a trestů, byl použit z dostupného spektra kázeňské praxe (z let 1999, 2001 a 2004) vzorek všech vychovatelů věznice pracujících se standardním počtem odsouzených, tzn. průměrný počet 55 odsouzených. Z celkového počtu možných skupin zkoumání se jedná o výběr 70,58 %. Nebyly do tohoto vzorku zahrnuty speciální a výběrové oddíly s nízkým počtem odsouzených, aby nedošlo ke zkreslení výsledků výzkumu. Tento vzorek zahrnuje skupiny odsouzených A1 až A6 a B1 až B6. Vychovatelé byli označeni V1 až V19. Nebudeme se podrobněji zabývat zkoumáním kázeňské praxe zaměstnanců věznice s kázeňskou pravomocí, neboť je-li uplatňována, opět vychází podnět k tomuto řízení od vychovatele. Uzná-li, že jeho kázeňská pravomoc není dostatečná vzhledem k projednávanému skutku, postoupí řízení zaměstnanci s vyšší kázeňskou pravomocí.

Z hlediska uplatňování kázeňské pravomoci na různé skupiny odsouzených bylo z počtu dvanácti skupin vybráno pět skupin, které po celou zkoumanou dobu, tedy od roku 1999 do roku 2004 měli stejného vychovatele. Tento výběr zajistí, aby výsledky zkoumání z tohoto pohledu byly taktéž objektivní, neboť osobnostní stránka vychovatele má vliv na průběh a výsledek kázeňského řízení.

Pro potřeby výzkumu vlivu uplatňování kázeňské pravomoci na proces resocializace odsouzeného byly vybrány výsledky rozboru zařazení odsouzených z celé věznice v rámci vnitřní diferenciaci na konci zkoumaného roku. Celkový pohled na postupy odsouzených v rámci vnitřní diferenciaci by měli ukázat závislost vztahu uplatňování kázeňské pravomoci na resocializaci odsouzených.

2.2.3 Základní charakteristika vzorků

Jak již bylo řečeno, jedná se o skupiny odsouzených označených A1 – A6 a B1 – B6.

Rozbor skupin odsouzených:

- A1 -jedná se o skupinu odsouzených s maximální výší trestu odnětí svobody do 1 roku
- A2 -skupina odsouzených s věkovou hranicí nad 50 let fyzického věku
- A3, A4 -skupiny odsouzených s velkou recidivou trestné činnosti a předpokladem k problematičnosti v chování (odsouzenými označováno jako „trestňák“)
- A5, A6 -skupina odsouzených se standardním režimem
- B1 -nástupní oddělení – pobyt odsouzených je jen krátkodobý cca 14 dní
- B2 -výstupní oddělení – pobyt odsouzených cca 6 měsíců před ukončením výkonu trestu odnětí svobody
- B3, B4, B5 -skupina pracujících odsouzených
- B6 -skupina ruskojazyčných odsouzených, kteří jsou občany bývalého SSSR

2.2.4 Charakteristika vybraných vychovatelů

Pro potřeby výzkumu o uplatňování kázeňské pravomoci u různých skupin odsouzených jsme vybrali pět vychovatelů, kteří měli po celou sledovanou dobu v péči stejnou skupinu odsouzených. Jedná se o vychovatele V4, V5, V9, V10, a V11.

- V4 -středoškolské vzdělání, věk 38 let, na funkci vychovatele od roku 1996
- V5 -středoškolské vzdělání, věk 57 let, na funkci vychovatele od roku 1994
- V9 -středoškolské vzdělání, věk 54 let, na funkci vychovatele od roku 1990
- V10 -středoškolské vzdělání, věk 32 let, na funkci vychovatele od roku 1995
- V11 -vysokoškolské vzdělání, věk 50 let, na funkci vychovatele od roku 1995

2.3 Interpretace výzkumu

Výzkum, který jsme provedli, je rozdělen do bloků. Blok výzkumu, kterým budeme prokazovat míru využívání celé škály odměn a trestů a uplatňování kázeňské pravomoci na různé skupiny odsouzených označíme písmenem A, blok výzkumu na prokázání důsledků realizace kázeňské pravomoci na resocializaci odsouzených označíme písmenem B.

Blok „A“ je veden rozbořem po vybraných letech tak, aby byl patřný poměr odměn a trestů v daných obdobích.

Výzkum byl proveden rozbořem dokumentace vedené Věznicí Horní Slavkov o aplikaci kázeňské pravomoci pracovníky této věznice s kázeňskou pravomocí.

2.4 Výzkumný blok „A“

V této části výzkumu provedeme rozbor kázeňské praxe z vybraného vzorku spektra dostupné kázeňské praxe, tzn. využití kázeňské pravomoci v roce 1999, 2001 a 2004.

2.4.1 Rozbor kázeňské praxe v roce 1999

2.4.1.1 Kázeňské odměny udělené v roce 1999

tabulka 1

Kázeňské odměny dle ZVTOS udělené vychovatelem v roce 1999

Pracovníci věznice	Skupina odsouzených	Pochvala	Mim. povolení návštěvy	Mim. povolení balíku	Zvýšení kap.	PO, VO	PT	celkem
ŘV		0	0	0	0	0	5	5
RVS-VOVT		0	0	0	0	8	0	8
Pedagog		1	0	0	5	58	0	64
Vychovatel								
V13	A1	38	3	13	0	1	0	55
V14	A2	55	5	7	0	0	0	67
V8	A3	52	1	16	1	0	0	70
V4	A4	49	2	12	0	0	0	63
V5	A5	122	13	24	0	3	0	162
V15	A6	129	1	5	0	0	0	135
V18	B1	117	4	45	0	0	0	166
V16	B2	68	17	35	0	4	0	124
V9	B3	62	0	9	0	5	0	76
V10	B4	58	0	15	0	0	0	73
V11	B5	145	17	10	0	2	0	174
V19	B6	55	6	11	0	0	0	72
Celkem		950	69	202	1	15	0	1237

Tabulka číslo 1 znázorňuje aplikaci kázeňských odměn pracovníky věznice v roce 1999. Zaměříme se pouze na realizaci kázeňských odměn vychovatelů. Horní část tabulky, kde jsou vedle vychovatelů vyznačeni i ostatní pracovníci věznice s kázeňskou pravomocí, má

pouze informativní charakter, avšak vypovídá o tom, **v jaké míře je využívána možnost vychovatelů postoupit kázeňské řízení pracovníku věznice s vyšší kázeňskou pravomocí, když je kázeňská pravomoc vychovatele nedostačující.** Stejně to bude i u dalších tabulek rozboru kázeňských odměn a trestů. V roce 1999 byl v platnosti Zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 18/1994 Sb. - původní zákon s menšími možnostmi udělování různých druhů kázeňských odměn a ukládání kázeňských trestů.

Z celkového počtu 1354 udělených kázeňských odměn všemi pracovníky věznice s kázeňskou pravomocí v roce 1999 bylo vychovateli uděleno 1237 kázeňských odměn a to: 950 pochval, 69 mimořádně povolených návštěv, 202 mimořádně povolených balíků a 1 zvýšení kapesného a 15 peněžitých nebo věcných odměn (v tabulce označené PO,VO). Zde kázeňská pravomoc vychovatelů končí. Přerušení trestu (PT) není v pravomoci vychovatele.

2.4.1.2 Důvody udělení kázeňských odměn v roce 1999

tabulka 1.1 Důvody udělení kázeňských odměn v celé věznici za rok 1999

důvody:		příkladné a vzorné chování	poctivý poměr k práci	příkladný čin	ostatní	celkem
I. pololetí 1999		153	416	1	131	701
II. pololetí 1999		77	396	1	179	653
Celkem		230	812	2	310	1354

Rozdíl celkového počtu udělených kázeňských odměn v tabulkách za rok 1999 je dán odečtením odměn udělených na speciálních a výběrových oddílech s nízkým počtem odsouzených. Z tohoto je patrné, že 30% z celkového počtu možných skupin odsouzených, která nebyla zahrnuta do výzkumu by opravdu zkreslovala v konečném měřítku celkové výsledky výzkumu.

V roce 1999 byly uděleny kázeňské odměny v počtu 230 za příkladné a vzorné chování, 812 za poctivý poměr k práci, 2 za příkladný čin a 310 za ostatní důvody.

2.4.1.3 Kázeňské tresty uložené v roce 1999

tabulka 2

Kázeňské tresty dle ZVTOS uložené vychovatelem v roce 1999

Pracovníci věznice	Skupina odsouzených	Důtka	Snížení kap.	ZPB	Propad. věci	Umístění do UO v MPD	Celodenní umístění do UO	Celkem
ŘV		0	0	0	0	0	0	0
RVS-VOVT		5	0	1	0	6	95	107
Pedagog		0	0	2	0	4	12	18
Vychovatel								
V13	A1	4	0	4	0	17	0	25
V14	A2	15	0	1	0	22	0	38
V8	A3	8	0	6	0	16	0	30
V4	A4	34	0	11	0	21	0	66
V5	A5	52	0	17	0	31	0	100
V15	A6	18	0	0	0	21	0	39
V18	B1	21	0	4	0	24	0	49
V16	B2	10	0	1	0	11	0	22
V9	B3	2	0	15	0	32	0	49
V10	B4	21	0	16	0	22	0	59
V11	B5	46	0	4	0	17	0	67
V19	B6	7	0	0	0	5	0	12
	Celkem:	238	0	79	0	239	0	556

Tabulka č. 2 znázorňuje aplikaci kázeňské pravomoci v roce 1999. Stejně jako u kázeňských odměn se zaměříme pouze na kázeňské tresty uložené vychovateli. Kázeňská praxe ostatních pracovníků věznice je v tabulce uvedena pouze informativně. Jak vyplývá z tabulky č. 2 bylo v roce 1999 uloženo u vybraných skupin odsouzených 238 důtek, 79 zákazů přijetí balíčku (označeno jako ZPB) a 239 trestů umístění do uzavřeného oddělení v mimopracovní době (označeno jako UO MPB). Možnost uložení kázeňského trestu snížení kapesného a propadnutí věci nebyla využita ani v jediném případě.

2.4.1.4 Důvody uložení kázeňských trestů v roce 1999

tabulka 2.1

Důvody uložení kázeňských trestů v celé věznici za rok 1999

důvody :	napadení vězeňského personálu	napadení spoluvězně	šíkana spoluvězně	nedodržování Vnitřního řádu věznice	Neuposlechnutí nařízení oprávněné osoby
I. pololetí 1999	6	13	0	367	15
II. pololetí 1999	4	8	0	208	17
Celkem	10	21	0	575	32

krádeže	manipulace s etanolem	Manipulace - drogy, léky	nedovolený styk	ostatní	celkem
1	4	4	2	10	420
1	0	4	4	13	259
2	4	8	6	21	681

Tabulka č. 2.1 znázorňuje důvody, pro které byly uloženy kázeňské tresty odsouzeným v celé věznici za rok 1999. Zde je patrné, že nejvíce přestupků bylo spácháno nedodržováním vnitřního řádu věznice, a to v 575 případech. Následuje neuposlechnutí nařízení oprávněné osoby v 32 případech, prokázané napadení spoluvězně v 21 případech, a ostatní přestupky taktéž v 21 případech. Dále pak napadení vězeňského personálu v 10 případech, 8x manipulace s drogou nebo léky, 6x nedovolený styk, 4x manipulace s alkoholem a 2x krádež.

2.4.2 Rozbor kázeňské praxe v roce 2001

V roce 2001 byl v platnosti nový Zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb., který má možnost uplatňování rozšířené kázeňské pravomoci, jak bylo popsáno v teoretické části této práce. Je zde oproti původnímu zákonu o výkonu trestu odnětí svobody snížena kázeňská pravomoc vychovatelů, ale v celkovém pohledu je širší využíváním možnosti postoupení kázeňského řízení, uložením podmíněných trestů atd.

2.4.2.1 Kázeňské odměny udělené v roce 2001

tabulka 3

Kázeňské odměny dle ZVTOS udělené v roce 2001

Pracovníci věznice	Skupina odsouzených	Pochvala	Mim. zvýšení doby NÁ	Povol. jednoráz. nákupu	Zvýšení kap.	VO, PO	Rozšíř. osob. volna	Povol. opustit věznici	PT	celkem
ŘV		0	0	0	0	0	0	0	6	6
RVS-VOVT		0	1	0	1	6	0	0	0	8
Pedagog		2	2	0	2	92	4	0	0	102
Vychovatel										
V13	A1	36	1	0	1	0	0	0	0	38
V14	A2	70	2	1	0	0	0	0	0	73
V8	A3	23	0	0	0	0	3	0	0	26
V4	A4	36	0	0	0	0	0	0	0	36
V5	A5	79	6	0	0	0	14	0	0	99
V15	A6	87	0	0	0	0	0	0	0	87

V16	B1	70	0	5	27	0	0	0	0	102
V12	B2	46	0	0	0	0	0	0	0	46
V9	B3	25	0	0	7	0	2	0	0	34
V10	B4	59	0	0	0	0	0	0	0	59
V11	B5	129	1	0	6	0	0	0	0	136
V17	B6	74	0	0	0	0	0	0	0	74
		734	10	6	41	0	19	0	0	810

Ve sledovaném období bylo vychovateli v roce 2001 u vybraných skupin odsouzených uděleno 810 kázeňských odměn z celkového počtu 1136 kázeňských odměn udělených všemi pracovníky věznice s kázeňskou pravomocí v roce 2001. Rozborem jsme zjistili, že bylo uděleno 734 pochval, 10 mimořádných zvýšení doby trvání návštěv, 6 povolení jednorázového nákupu odsouzeným, kteří jinak nakupovat nemohou, 41 zvýšení kapesného o 1 třetinu a 19x rozšíření osobního volna. Zbývající kázeňské odměny nejsou v pravomoci vychovatele.

2.4.2.2 Důvody udělení kázeňských odměn v roce 2001

tabulka 3.1 Důvody udělení kázeňských odměn v roce 2001

Důvody:	příkladné a vzorné chování	poctivý poměr práci	k	příkladný čin	ostatní	Celkem:
1. pol. 2001	45	433	2	128	608	
2. pol. 2001	40	393	1	94	528	
Celkem:	85	826	3	222	1136	

V roce 2001 byly uděleny kázeňské odměny v celkovém počtu 1136, z toho 85 za příkladné a vzorné chování, 826 za poctivý poměr k práci, 3 za příkladný čin a 222 za ostatní důvody.

2.4.2.3 Kázeňské tresty uložené v roce 2001

tabulka 4 Kázeňské tresty dle ZVTOS uložené v r. 2001

Pracovníci věznice	Skupina ods.	Důtka	Snížení kap.	ZPB	Pokuta do 1000,- Kč	Propad. věci	Uzavření do UO až 28 dnů	Celodenní uzavření do UO	Samo	Odnětí výhod	Celkem
ŘV		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
RVS-VOVT		0	0	0	0	0	0	25	0	0	25
Pedagog		0	0	0	0	0	6	4	0	0	10

Vychovatel											
V13	A1	1	0	0	0	0	6	0	0	0	7
V14	A2	25	0	0	0	0	76	0	0	0	101
V8	A3	14	0	0	0	1	19	0	0	0	34
V4	A4	21	0	0	0	0	17	0	0	0	38
V5	A5	54	0	0	0	0	23	0	0	0	77
V15	A6	9	0	0	0	0	2	0	0	0	11
V16	B1	2	0	0	0	0	3	0	0	0	5
V12	B2	10	0	0	0	0	9	0	0	0	19
V9	B3	36	1	0	0	0	27	0	0	0	64
V10	B4	18	0	0	0	0	27	0	0	0	45
V11	B5	23	0	0	0	0	9	0	0	0	32
V17	B6	31	0	0	0	0	17	0	0	0	48
		244	1	0	0	1	235	0	0	0	481

V roce 2001 bylo uloženo vychovateli u vybraných skupin odsouzených 481 kázeňských trestů z celkového počtu 554 kázeňských trestů, uložených v rámci celé věznice. Počty kázeňských trestů uložených různými druhy trestů jsou následující. Bylo uloženo 244 důtek, 1 snížení kapesného, 1 propadnutí věci, 235 trestů umístění do uzavřeného oddělení s výjimkou doby stanovené k plnění určených úkolů programu zacházení a v žádném z případů nebylo uloženo odnětí výhod vyplývajících z předchozí kázeňské odměny. Ostatní kázeňské tresty nejsou v pravomoci vychovatele. Důvody uložení kázeňských trestů v roce 2001

2.4.2.4 Důvody uložení kázeňských trestů v roce 2001

tabulka 4.1 Důvody uložení kázeňských trestů v celé věznici za rok 2001

důvody:	napadení vězeňského personálu	napadení spoluvězně	šikana spoluvězně	nedodržování VŘV	Neuposlechnutí nařízení oprávněné osoby
1. pol. 2001	1	11	0	242	19
2. pol. 2001	1	20	0	187	22
celkem:	2	31	0	429	41

krádeže	manipulace s etanolem	Manipulace - drogy, léky	nedovolený styk	ostatní	Celkem:
4	2	1	3	24	307
1	0	1	2	13	247
5	2	2	5	37	554

V roce 2001 bylo z celkového počtu 554 kázeňských trestů uloženy 2 tresty za napadení vězeňského personálu, 31 trestů za napadení spoluvězně, 429 trestů za nedodržování vnitřního řádu věznice, 41 trestů za neuposlechnutí nařízení oprávněné osoby, 5 trestů za krádeže, 2 tresty za manipulaci s etanolem, 2 tresty za manipulaci s léky nebo drogami, 5 trestů za nedovolený styk a 37 trestů za ostatní přestupky.

2.4.3 Rozbor kázeňské praxe v roce 2004

Do konce roku 2004 platil Zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb. stejně jako ve vyhodnoceném roce 2001, a to v původním znění. Od počátku roku 2005 vešla v účinnost novela tohoto zákona, která však přinesla úpravy mimo kázeňskou pravomoc. Kázeňská pravomoc nezaznamenala žádných změn.

2.4.3.1 Kázeňské odměny udělené v roce 2004

tabulka 5

Kázeňské odměny dle ZVTOS udělené v roce 2004

Pracovníci věznice	Skupina odsouzených	Pochvala	Mim. zvýšení doby NÁ	Povol. jednoráz. nákupu	Zvýšení kap.	VO,PO	Rozšíř. osob. volna	Povol. opustit věznici	PT	celkem
ŘV		0	0	0	0	0	0	0	20	20
RVS-VOVT		0	0	0	0	8	0	0	0	8
Pedagog		22	0	0	0	128	0	0	0	150
Vychovatel										
V1	A1	86	5	1	0	7	0	0	0	99
V2	A2	57	0	3	0	6	0	0	0	66
V3	A3	51	0	0	0	2	0	0	0	53
V4	A4	22	0	0	0	0	0	0	0	22
V5	A5	76	1	0	0	2	15	0	0	94
V6	A6	93	7	0	0	3	0	0	0	103
V7	B1	10	0	0	0	2	0	0	0	12
V8	B2	9	0	0	0	1	0	0	0	10
V9	B3	15	0	0	2	0	1	0	0	18
V10	B4	24	0	0	0	0	0	0	0	24
V11	B5	30	1	0	0	0	0	0	0	31
V12	B6	42	0	0	0	1	1	0	0	44
	Celkem:	515	14	4	2	24	17	0	0	576

Ve sledovaném období (v roce 2004) bylo vychovateli u vybraných skupin odsouzených uděleno 576 kázeňských odměn z celkového počtu 1230 kázeňských odměn, udělených všemi pracovníky věznice s kázeňskou pravomocí. Z rozboru je patrné, že bylo uděleno 515 pochval, 14 mimořádných zvýšení doby trvání návštěv, 4 povolení

jednorázového nákupu odsouzeným, kteří jinak nakupovat nemohou, 2 zvýšení kapesného o 1 třetinu a 17x rozšíření osobního volna. Zbývající kázeňské odměny nejsou v pravomoci vychovatele.

2.4.3.2 Důvody udělení kázeňských odměn v roce 2004

tabulka 5.1 Důvody udělení kázeňských odměn v celé věznici v roce 2004

Důvody:	příkladné a vzorné chování	poctivý poměr k práci	příkladný čin	ostatní	Celkem:
1. pol. 2004	68	293	0	208	569
2. pol. 2004	44	374	1	242	661
Celkem:	112	667	1	450	1230

V roce 2004 byly uděleny kázeňské odměny v celkovém počtu 1230, z toho 112 za příkladné a vzorné chování, 667 za poctivý poměr k práci, 1 za příkladný čin a 450 za ostatní důvody.

2.4.3.3 Kázeňské tresty uložené v roce 2004

tabulka 6 Kázeňské tresty dle ZVTOS uložené v roce 2004

Vychovatel	Skupina odsouzených	Důtka	Snížení kap.	ZPB	Pokuta do 1000,- Kč	Propad. věcí	Uzavření do UO až 28 dnů	Celodenní uzavření do UO	Samo	Odnětí výhod	Celkem
ŘV		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
RVS-VOVT		0	0	0	0	0	0	21	0	0	21
Pedagog		1	0	0	0	0	33	0	0	0	34
Vychovatel											
V1	A1	17	0	0	0	0	16	0	0	0	33
V2	A2	15	0	0	0	0	18	0	0	0	33
V3	A3	13	0	0	0	0	7	0	0	0	20
V4	A4	8	0	0	0	0	14	0	0	0	22
V5	A5	26	0	0	0	0	23	1	0	0	50
V6	A6	15	0	0	0	0	41	0	0	0	56
V7	B1	0	0	0	0	0	2	0	0	0	2
V8	B2	1	0	0	0	0	4	0	0	0	5
V9	B3	2	3	1	0	0	3	0	0	0	9
V10	B4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
V11	B5	7	0	0	0	0	1	0	0	0	8
V12	B6	0	0	0	0	0	2	0	0	0	2
	Celkem:	104	3	1	0	0	131	1	0	0	240

V roce 2004 bylo uloženo vychovateli u vybraných skupin odsouzených 240 kázeňských trestů z celkového počtu 518 kázeňských trestů, uložených v rámci celé věznice. Počty kázeňských trestů uložených různými druhy trestů jsou následující. Bylo uloženo 104 důtek, 3 snížení kapesného, 131 trestů umístění do uzavřeného oddělení s výjimkou doby stanovené k plnění určených úkolů programu zacházení a v žádném z případů nebylo uloženo odnětí výhod, vyplývajících z předchozí kázeňské odměny ani propadnutí věci. Ostatní kázeňské tresty nejsou v pravomoci vychovatele.

2.4.3.4 Důvody uložení kázeňských trestů v roce 2004

tabulka 6.1 Důvody uložení kázeňských trestů v celé věznici za rok 2004

důvody:	napadení vězeňského personálu	napadení spoluvězně	šikana spoluvězně	nedodržování VŘV	neuposlechnutí nařízení oprávněné osoby
1. pol. 2004	15	23	0	210	14
2. pol. 2004	3	13	0	184	9
celkem:	18	36	0	394	23

krádeže	manipulace s etanolem	Manipulace - drogy,léky	nedovolený styk	ostatní	Celkem:
0	7	3	5	27	304
1	0	0	0	4	214
1	7	3	5	31	518

V roce 2004 bylo z celkového počtu 518 kázeňských trestů uloženo 18 trestů za napadení vězeňského personálu, 36 trestů za napadení spoluvězně, 394 trestů za nedodržování vnitřního řádu věznice, 23 trestů za neuposlechnutí nařízení oprávněné osoby, 1 trest za krádež, 7 trestů za manipulaci s etanolem, 3 tresty za manipulaci s léky nebo drogami, 5 trestů za nedovolený styk a 31 trestů za ostatní přestupky.

2.4.4 Uplatňování kázeňské pravomoci u různých skupin odsouzených

V této části se zaměříme na skupiny odsouzených, kteří měli po celou zkoumanou dobu stejného vychovatele. Vybrali jsme skupiny A4, A5, B3, B4, B5. Popis, o jaké skupiny odsouzených se jedná, jsme spolu s profesní charakteristikou vychovatelů vyjádřili v úvodu praktické části. Z výše uvedeného rozboru ve výzkumném bloku „A“ je patrné, že v aplikaci kázeňských odměn u pracujících odsouzených, (skupina B3, B4, B5), nedochází k výraznějším odchylkám od ostatních skupin odsouzených v souvislosti s využitím celé škály odměn. Není v dostatečné míře využívána kázeňská odměna zvýšení kapesného, ač je to u pracujících odsouzených oproti ostatním odsouzeným, reálné využití další části kázeňského spektra odměn a je to u odsouzených odměna s vysokým motivačním účinkem. Odsouzený, který si může nakoupit ve vězeňské kantýně věci osobní potřeby v dostatečném množství, je oproti ostatním odsouzeným, kteří dostanou od státu formou sociálního kapesného měsíčně pouze 100,- Kč jako sociální výpomoc, bohatší, a v hierarchii odsouzených je postaven na vyšší stupeň. Průměrné kapesné pracujícího odsouzeného činí 300,-Kč (dle výše výdělku) a po realizaci kázeňské odměny zvýšení kapesného až o 1/3 se jedná již o částku 400,- Kč kapesného měsíčně. Tendence snižování počtu uložených kázeňských trestů v průběhu let bylo patrné zejména u pracujících odsouzených. U skupiny pracujících odsouzených nemůže tento trend připisovat pouze přehlížením přestupků, ale zejména právě pracovnímu zařazení. Je všeobecně známo, že základním resocializačním prvkem je právě práce. Odsouzený, který byl zařazen do práce a o práci jeví zájem, se stává jednak materiálně bohatším, a jednak je jistým způsobem chráněn před negativními vlivy okolí. Vstává-li odsouzený ve 04,00 hod., odchází v 05,00 hod. na snídani a do práce, vrátí se z práce a oběda v 15,00 hod. je rád, když do si do večera splní povinnosti vyplývající z programu zacházení, věnuje se zájmové činnosti a po prověrce početního stavu jde spát, neboť druhý den se celý tento proces opakuje. Nemá tedy tolik času jako ostatní odsouzení, vymýšlet a páchat kázeňské přestupky.

U odsouzených zařazených do skupiny se standardním režimem A5 bylo v průměru uděleno více kázeňských odměn než u skupiny A4 tzv. „problémových“ odsouzených. Stejně tak tomu je i u kázeňských trestů. Při porovnání skupiny A4 s ostatními skupinami je patrné, že je celkově u tzv. „problémových“ odsouzených sice udělováno méně kázeňských odměn, ale v průměru také méně kázeňských trestů. Výsledky tohoto zjištění nám naznačují jistou pasivitu ze strany odsouzených ve snaze po nápravě, ale také víceméně pasivního

přístupu k těmto odsouzeným ze strany pracovníků věznice neboť neočekávají snahu ze strany odsouzených ani dostatečně nevyžadují plnění normativ upravujících VTOS.

V této oblasti nelze provádět hlubší výzkum, protože přístup ke každému odsouzenému, ať je v té či oné skupině, musí být individuální.

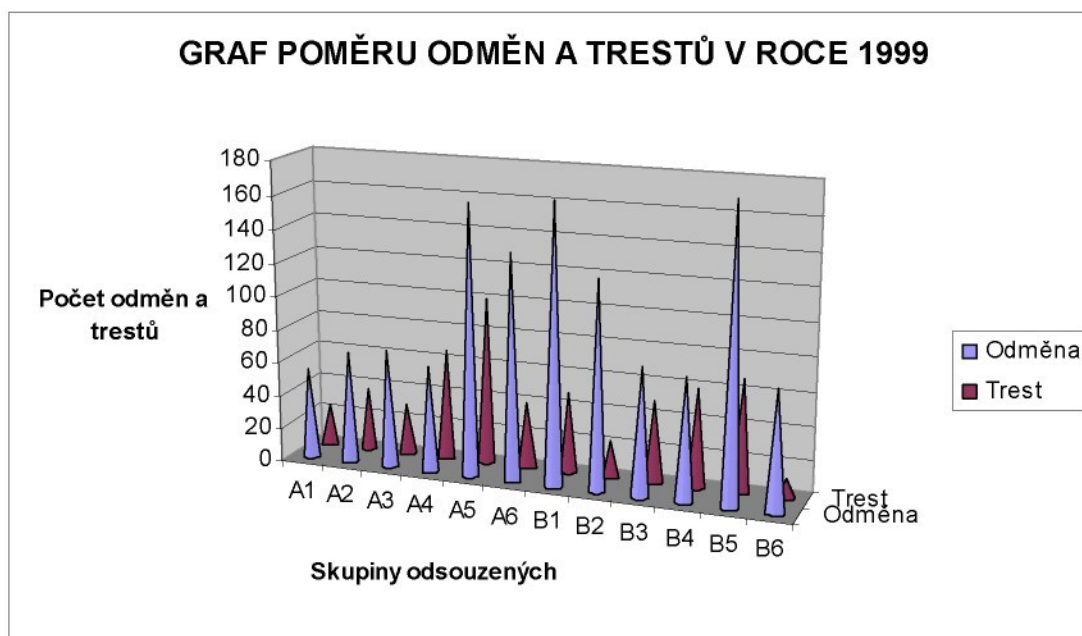
2.4.5 Vyhodnocení výzkumného bloku „A“

V roce 1999 bylo uděleno 1354 kázeňských odměn a 681 kázeňských trestů, což je v poměru zhruba 2 kázeňské odměny na 1 kázeňský trest. V roce 2001 to bylo 1136 kázeňských odměn a 554 kázeňských trestů, což opět odpovídá zhruba poměru 1:2 stejně jako v roce 2004, kdy bylo uděleno 1230 kázeňských odměn a 518 kázeňských trestů. V tomto ohledu jsme s výsledky výzkumu spokojeni, neboť se domníváme, že kázeňská odměna jako motivační prvek by měla být upřednostněna před kázeňským trestem a počet odměn by měl tedy převládat nad počtem trestů. Toto je však pouze celkový pohled na problematiku kázeňské praxe.

Zaměříme-li se na jednotlivé vychovatele a skupiny odsouzených zjistíme, že výzkum prokázal následující. V roce 1999, tedy při platnosti původního, po stránce kázeňské praxe omezenějšího zákona o výkonu trestu odnětí svobody, bylo použito všech druhů kázeňských odměn s výjimkou zvýšení kapesného, která byla použita pouze v jednom případě. Jednoznačně převládá kázeňská odměna „pochvala“, následuje mimořádné povolení balíku a mimořádné povolení návštěvy. Druhy kázeňských odměn uzavírá udělování peněžité nebo věcné odměny.

U kázeňských trestů uložených v roce 1999 vyplývá, že byl vyvážený poměr mezi tzv. důtkou a umístěním do uzavřeného oddělení v mimopracovní době. Následuje zákaz přijetí balíčku, což bylo aplikováno pouze na odsouzené, kteří jinak balíčky přijímali. V opačném případě by se trest míjel účinkem. Kázeňské tresty „snížení kapesného“ a „propadnutí věci“ nebylo realizováno. Kázeňský trest propadnutí věci je specifický trest a lze ho použít jen v případě vyjmenovaném v zákoně, jak bylo uvedeno v teoretické části této práce. Trest snížení kapesného mohl být realizován bez problémů, neboť cca 1/3 z celkového počtu odsouzených umístěných ve Věznici Horní Slavkov byla a dosud je pracovně zařazena. Tuto problematiku budeme blíže zkoumat v další části této práce nazvané „Uplatnění kázeňské pravomoci u různých skupin odsouzených“. Z rozboru kázeňské praxe u jednotlivých skupin odsouzených vyplývá, že v roce 1999 byl poměr odměn a trestů alespoň

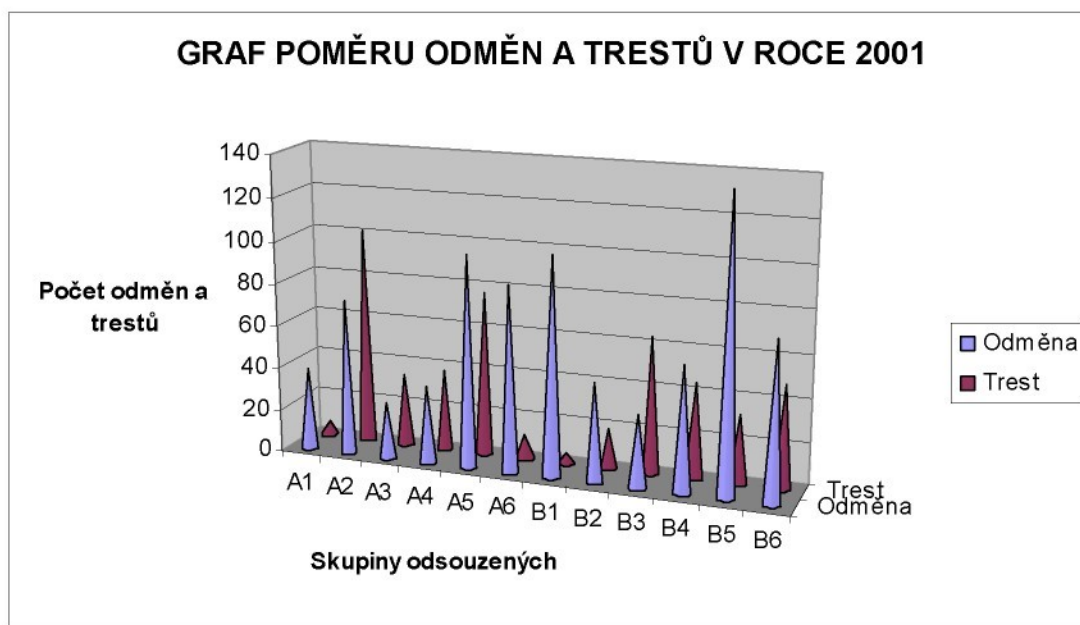
zhruba vyvážený v poměru 1:2 i u jednotlivých skupin odsouzených, jak ukazuje následující graf č. 1.

Graf č. 1

Rozbor kázeňské praxe z roku 2001 ukazuje, že celkový poměr kázeňských odměn a trestů, tedy 1136 kázeňských odměn a 554 kázeňských trestů, je také v poměru 2:1. Ovšem zaměříme-li se opět na konkrétní kázeňské odměny a tresty u daných skupin odsouzených zjistíme, že poměr mezi jednotlivými druhy udělených kázeňských odměn již vyrovnaný není a tudíž nedochází k motivačnímu impulsu získávání vyšších kázeňských odměn a vyvíjením stále vyšší aktivity ze strany odsouzeného k jejich dosažení, což má bezesporu negativní vliv na resocializaci odsouzeného. V tomto roce bylo uděleno 734 pochval a následuje pouze 41x zvýšení kapesného, 19x rozšíření osobního volna, 10x zvýšení doby trvání návštěv a 6x povolení jednorázového nákupu. U kázeňských trestů sice motivační prvek není, je zde však prvek odstrašující, a měly by být i zde zachovány základní pedagogické zásady, zejména stupňování trestů a jejich přiměřenost. V roce 2001 bylo uděleno 224 důtek, dále následuje 235x umístění do uzavřeného oddělení s výjimkou doby stanovené k plnění určených úkolů programu zacházení. Dále pak 1x snížení kapesného a 1x propadnutí věci. Možnost odnětí výhod z předcházející odměny nebyla uplatněna v jediném případě. Nedostatky vidíme zejména v nevyužívání možnosti snížení kapesného, kdy v celé věznici pracuje cca 1/4 odsouzených. Kázeňský trest propadnutí věci a odnětí výhod vyplývajících z předchozí kázeňské odměny jsou specifické kázeňské tresty s jistými podmínkami aplikace. Další

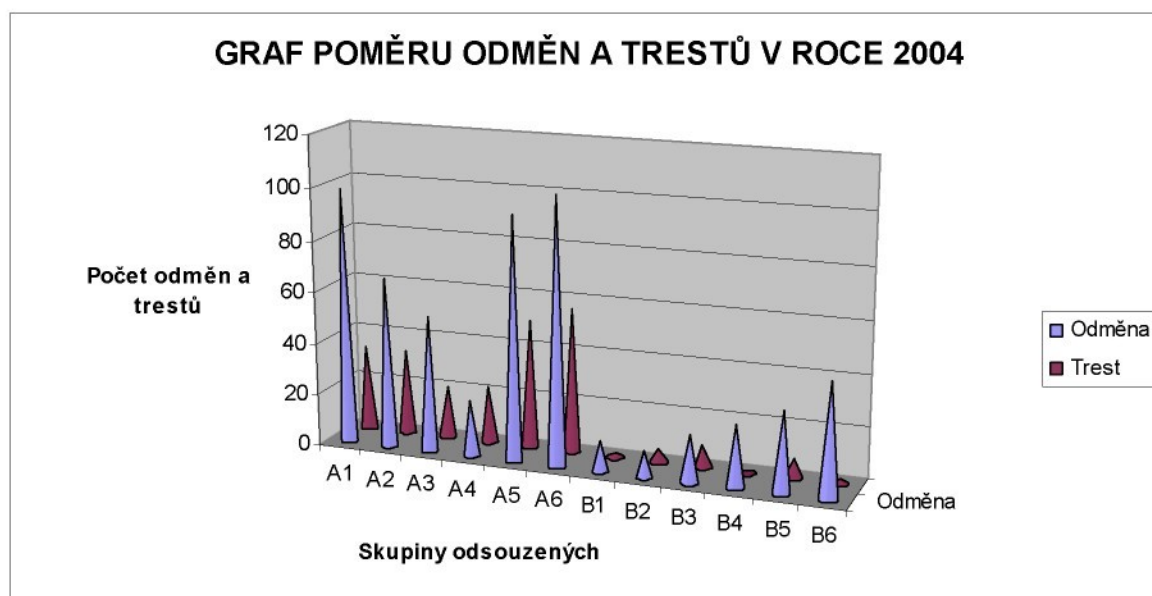
kázeňské odměny a tresty nejsou v pravomoci vychovatele. Následující graf, (graf č. 2), nám ukáže poměr odměn a trestů u vybraných skupin odsouzených.

Graf č. 2

Rozbor kázeňské praxe z roku 2004 prokazuje, že došlo k poklesu udělování kázeňských odměn, a to u všech druhů. V roce 2004 bylo uděleno 515 pochval, 14x zvýšení doby trvání návštěv, 4x povolení jednorázového nákupu, 2x zvýšení kapesného a 17x rozšíření osobního volna. Došlo zde však k lepší komunikaci mezi speciálními pedagogy a vychovateli, neboť byla udělena ve 24 případech peněžitá odměna, která je v pravomoci spec. pedagoga.

U kázeňských trestů je taktéž patrný pokles počtu kázeňských trestů. V roce 2004 bylo uděleno 104 důtek a 131 umístění do uzavřeného oddělení s výjimkou doby stanovené k plnění určených úkolů programu zacházení. Následuje už jen 3x snížení kapesného. Speciálním pedagogem bylo uloženo u sledovaných skupin 1x zákaz přijetí balíku a 1x celodenní umístění do uzavřeného oddělení. Zde spatřujeme stejné nedostatky jako v roce 2001, i když došlo ke zlepšení komunikace mezi spec. pedagogy a vychovateli. Tento stav nám naznačuje nedostatky v zachování pedagogických zásad důslednosti a stupňování. Graf č. 3 nám ukáže poměr odměn a trestů v roce 2004 u vybraných skupin odsouzených.

Graf č. 3

2.4.6 Příčiny nedostatků v kázeňské praxi

Hlavním nedostatkem zjištěným při rozboru kázeňské praxe je především nedodržování základních pedagogických zásad, a to zejména zásada přiměřenosti a zásada stupňování. Zjistili jsme, že mimo několika málo jiných druhů trestů je udělována pouze důtka a umístění do uzavřeného oddělení s výjimkou doby stanovené k plnění určených úkolů programu zacházení. Ke stejným závěrům jsme došli i při rozboru kázeňských odměn. Zde není patrna taková vyhraněnost užívání jen vybraných odměn, avšak není využíváno celé škály odměn. Toto je v obou případech patrné zejména na kázeňském trestu snížení kapesného nebo kázeňské odměně zvýšení kapesného. Při zaměstnanosti 30 % odsouzených ve věznici není možné při dodržení pedagogické zásady stupňování udělit v roce 1999 z 1237 udělených kázeňských odměn pouze 1x zvýšení kapesného, v roce 2001 z 810 udělených kázeňských odměn pouze 41 zvýšení kapesného, a v roce 2004 z 576 kázeňských odměn pouze 2x zvýšení kapesného.

Nedodržování zásady přiměřenosti je zřejmé při pohledu na ukládání kázeňských trestů. Při stejné zaměstnanosti bylo v roce 1999 uděleno 556 kázeňských trestů, z čehož nebyl ani v jediném případě uložen trest snížení kapesného. V roce 2001 to byl z celkového počtu 481 kázeňských trestů pouze jeden případ snížení kapesného, a v roce 2004 z 240 kázeňských trestů 3 případy užití zmíněného kázeňského trestu. Je také nutno podotknout, že ve vybraném vzorku skupin odsouzených jsou zařazeny všechny 3 skupiny pracujících

odsouzených, tedy skupina B3, B4, a B5. Výjimku tvoří jen několik málo odsouzených zařazených z různých důvodů do jiných skupin.

Při pohledu na stále se snižující počty udělených kázeňských odměn a uložených kázeňských trestů je patrné, že není také stále více dodržována zásada důslednosti, kdy jsou mnohdy přehlíženy kázeňské přestupky nebo neudělovány přislíbené kázeňské odměny. Příčinu tohoto problému spatřujeme ve stále narůstajícím administrativním zatížení pracovníků s kázeňskou pravomocí, a to především vychovatelů. Ke kázeňskému řízení dříve postačoval jeden oboustranně tištěný tiskopis o velikosti A5. V současné době je potřeba dvou oboustranně tištěných tiskopisů o velikosti A4., kde se musí vypisovat odůvodnění uložení kázeňského trestu téměř ve stylu odůvodnění rozsudků soudů. Dalším důvodem je pracovní vytížení vychovatelů. Byť zákon č. 555/1992 Sb., § 3, odstavec 5 přesně stanovuje úkoly správní služby, je vychovatel zatěžován velkou řadou dalších úkolů spadajících do povinností vězeňské stráže. Jedná se především o zajišťování kázně a pořádku, předvádění odsouzených na výměnu prádla, předvádění odsouzených k nákupu v kantýně, dozory na jídelně atd. Z těchto důvodů není možné řádně a plně vykonávat výchovnou a pedagogickou činnost, což se negativně odráží ve kvalitě působení na odsouzené a následně také na značném a stále rostoucím procentu kriminality v České republice.

2.5 Výzkumný blok „B“

V tomto výzkumném bloku se zaměříme na důsledky realizace kázeňské pravomoci na resocializaci odsouzených. Měřítkem úspěšnosti resocializačního působení na odsouzeného je jeho postup v rámci vnitřní diferenciaci, který je závislý na navzájem se ovlivňujícím plnění programu zacházení a aplikace kázeňské pravomoci. Budeme zkoumat aplikaci kázeňské pravomoci na všech skupinách vnitřní diferenciaci a následný postup odsouzených do vyšší, tedy lepší diferenciační skupiny.

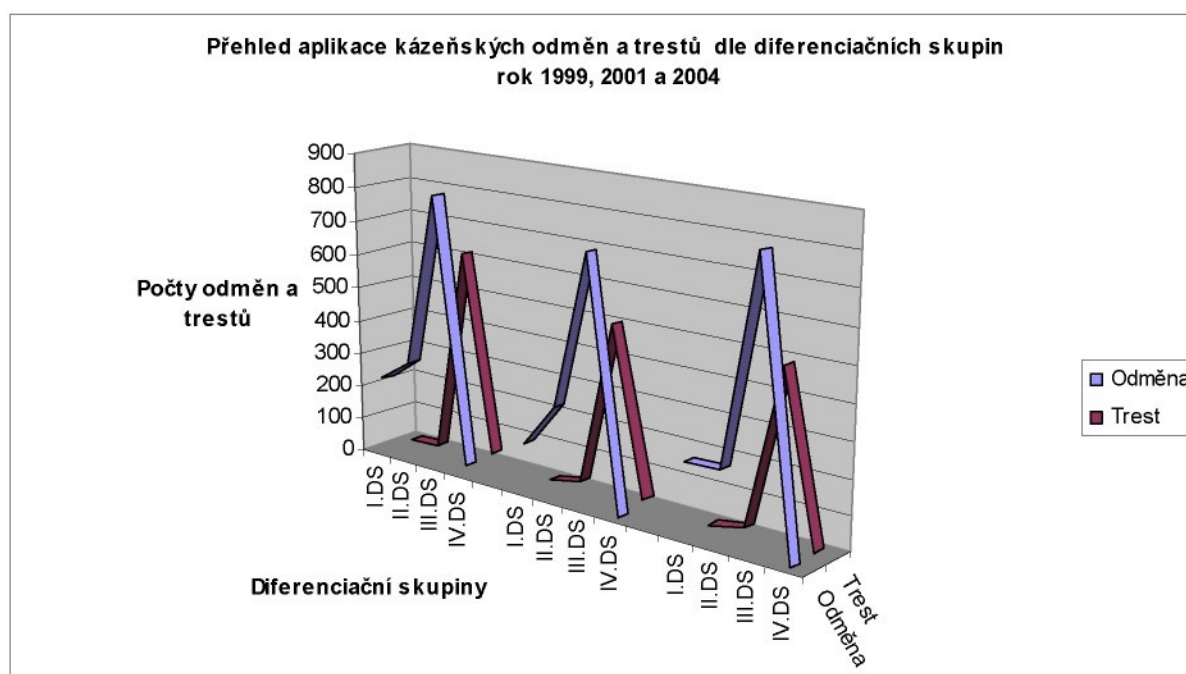
2.5.1 Aplikace kázeňské pravomoci v rámci vnitřní diferenciaci

Kázeňská pravomoc v rámci vnitřní diferenciaci byla ve sledovaných letech aplikována takto:

tabulka 7 **Odměny a tresty dle diferenciačních skupin**

Kalendářní rok	Poměr trestů v diferenciačních skupinách		
	Diferenciační skupina	Odměna	Trest
rok 1999	I. DS	228	10
	II. DS	293	16
	III. DS	804	616
	IV. DS	29	37
rok 2001	I. DS	142	3
	II. DS	269	26
	III. DS	722	502
	IV. DS	3	20
rok 2004	I. DS	211	3
	II. DS	215	21
	III. DS	804	487
	IV. DS	0	7

Tabulka č. 7 nám znázorňuje počty odměn a trestů udělených ve sledovaných letech odsouzeným zařazeným v různých diferenciačních skupinách. Názorněji si to ukážeme na grafu č. 4.

Graf č. 4

Z grafu č. 4 je patrné, že ve sledovaných letech je počet kázeňských odměn udělených odsouzeným v daných diferenciačních skupinách průměrně stejný, u uložených kázeňských trestů je snižující se tendence. Z důvodu znalosti situace a poměrů ve Věznici Horní Slavkov

můžeme vyloučit možnost, že by v průběhu let docházelo u odsouzených ke zlepšování kázně, na základě čehož opět docházíme k závěru, že není dodržována základní pedagogická zásada důslednosti, a že kázeňské přestupky jsou spíše přehlíženy než řešeny.

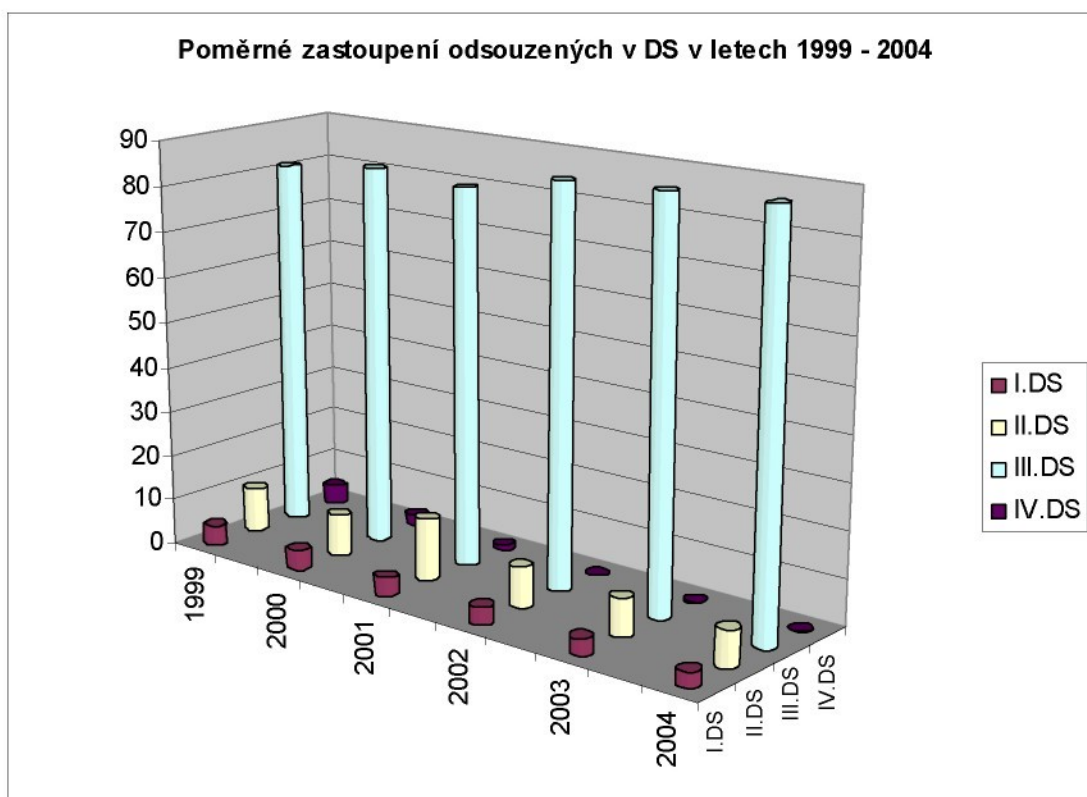
2.5.2 Postupy odsouzených v rámci vnitřní diferenciacce

V následující části provedeme rozbor postupu odsouzených v diferenciacních skupinách. Vzhledem k tomu, že každý rok byl celkový počet odsouzených jiný, musíme udělat procentuální vyhodnocení počtu odsouzených v diferenciacních skupinách v jednotlivých letech.

tabulka 8 Procentuální zastoupení odsouzených v diferenciacních skupinách v letech 1999 - 2004

Kalendářní rok	vnitřní diferenciacce	I. DS	II. DS	III. DS	IV. DS
1999		4,42	9,84	81,28	4,44
2000		4,52	9,19	83,64	2,63
2001		4,23	13,77	82,61	1,25
2002		3,89	8,95	87,09	0,123
2003		3,56	8,22	88,12	0,11
2004		3,22	7,96	88,72	0,103

Z tabulky č. 8 vidíme celkové zastoupení všech odsouzených umístěných ve Věznici Horní Slavkov v diferenciacních skupinách. Mimo roku 2001, kdy došlo k výkyvu počtu odsouzených zařazených v II. diferenciacní skupině, je u ostatních skupin, kam mohou odsouzení přestoupit ze základní III. DS, snižující tendence. Lépe si to znázorníme na následujícím grafu.

Graf č. 5

2.5.3 Vyhodnocení výzkumného bloku „B“

Ze snižujícího se počtu odsouzených v I. a II. DS je zřejmé, že snaha odsouzených po nápravě svým kladným přístupem k výkonu trestu odnětí svobody, plněním povinností a programů zacházení je stále menší, z čehož usuzujeme na absenci motivačních prvků. Ve výzkumném bloku „A“ jsme zjistili, že zdaleka nejvíce využívanou odměnou je pochvala. Z této odměny má odsouzený nejmenší prospěch a nedostane-li postupem času i přes svoji setrvalou snahu a aktivitu odměnu vyšší, např. zvýšení doby trvání návštěv (zásada stupňování), z čehož bude mít prospěch jednak odsouzený a dále pak i v neposlední řadě společnost, neboť dochází k posilování a udržování sociálních vazeb na rodinu a blízké příbuzné, nebude motivován ke zvyšování aktivity a bude následovat stagnace v procesu resocializace odsouzeného.

Ze snižujícího se počtu odsouzených ve IV. DS je zřejmé, že nedochází k důslednému postihování kázeňských přestupků, což vede u odsouzených k upevňování přesvědčení chovat se a jednat nežádoucím způsobem.

III. ZÁVĚREČNÁ ČÁST

3.1 Vyhodnocení hypotézy

Hypotéza:

Domníváme se, že uplatňování kázeňské pravomoci je jednou z hlavních součástí komplexního působení v rámci resocializace odsouzeného. Předpokládáme, že kázeňská pravomoc není uplatňována v plné míře, což vede k negativním důsledkům v procesu resocializace odsouzeného. Míra uplatňování kázeňské pravomoci je závislá na struktuře kolektivu odsouzených.

Uplatňování kázeňské pravomoci je vedle programu zacházení, jehož plnění je základem procesu resocializace, bezesporu druhou hlavní součástí komplexního působení. Kázeňská pravomoc je ve skutečnosti nedílnou součástí komplexního působení. Vytváří a posiluje podněty k žádoucímu chování a je jednou z nejúčinnějších forem pozitivní motivace odsouzených k plnění povinností a spolupráci při naplňování účelu výkonu trestu odnětí svobody, případně přesvědčuje (u kázeňských trestů), že chování a jednání, které doposud považoval za běžné a standardní, není správné.

Výsledky výzkumného bloku dokazují, že dlouhodobě není využívána plně celá škála kázeňských odměn a trestů. Využití aplikace kázeňské pravomoci má stále se zhoršující charakter. Porovnáním výzkumného bloku „A“ a výzkumného bloku „B“ jsme došli k závěru, že stále se zhoršující stav realizace kázeňské pravomoci vede k negativním důsledkům v procesu resocializace odsouzených. Existuje přímá úměra mezi realizací kázeňské pravomoci a resocializací odsouzeného.

Předpoklad, že míra uplatňování kázeňské pravomoci je závislá na struktuře kolektivu odsouzených, se nám z globálního hlediska taktéž potvrdil. Ač do tohoto zkoumání vstupuje mnoho proměnných faktorů, počínaje přesvědčením vychovatele o smyslu své práce, vedoucím k aplikaci kázeňské pravomoci dle všech pedagogických zásad, ale i ostatních pracovníků věznice, kteří vstupují do tohoto procesu resocializace svými návrhy na kázeňskou odměnu nebo trest, a konče mírou narušení odsouzeného, jeho osobnostní struktury, případně jeho snaze po nápravě. V každém případě je výsledky výzkumného bloku „A“ prokázáno, že u skupin pracujících odsouzených nemusely být aplikovány kázeňské tresty v takové míře, jako u převážné většiny zkoumaných skupin odsouzených.

3.2 Navrhovaná opatření

Ke zkvalitnění uplatňování kázeňské pravomoci vychovateli odsouzených ve Věznici Horní Slavkov lze doporučit tato opatření:

- a) V rámci Vězeňské služby ČR, prostřednictvím Institutu vzdělávání, zabezpečit u všech vychovatelů absolvování nejméně tzv. „pedagogického minima“, a tím je vybavit nezbytně nutnými znalostmi pedagogických přístupů ve výchovném ovlivňování dospělých osob, s aplikací na specifika odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody.
- b) V rámci věznice zařadit do profesní přípravy vychovatelů a dozorců, ale i lektorů-instruktorů ucelený tematický blok zaměřený na problematiku uplatňování kázeňské pravomoci.
- c) Prostřednictvím speciálních pedagogů jako metodiků výchovné práce s odsouzenými realizovat jednak metodickou pomoc a jednak kontrolní činnost zaměřenou na uplatňování kázeňské pravomoci u odsouzených jednotlivými vychovateli.
- d) Vedením oddělení výkonu trestu provádět pravidelně čtvrtletní, případně pololetní rozbor kázeňské praxe u odsouzených v rámci jednotlivých oddílů a oddělení jako celku.
- e) Motivovat a vést dozorce a lektory-instruktory, případně i další zaměstnance věznice, k průběžnému a výchovně účelnému podávání návrhů na kázeňské odměny za projevenou aktivitu a na kázeňské řízení za porušení normativ upravujících výkon trestu odnětí svobody u odsouzených.
- f) Řídícími a metodickými funkcionáři věznice eliminovat možnosti zneužívání kázeňské pravomoci v rámci opatření proti korupci a zvyšování efektivity výchovné práce s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody.

3.3 Seznam použité literatury

- [Atk] Atkinson, R. C., Atkinsonová R. L., Smith E. E., Bem D. J. Psychologie. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85605-35-X.
- [Bal] Balcar, K. Úvod do studia psychologie osobnosti. 1. vyd. Praha: SPN, 1983.
- [Ber] Beran, P. a kol. Královské horní město Horní Slavkov. 1. vyd. Horní Slavkov: 2001.
- [Čač] Čačka, O. Psychologie vrstev duševního dění osobnosti a jejich autodiagnostika. 1. vyd. Brno: Nakl. Doplněk, 1997. ISBN 80-85765-70-5.
- [Čve] České vězeňství. Vězeňská služba České republiky. 3/1995. Praha: Tiskárna VV-Praha-Pankrác, 1995
- [Đur] Đurič, L. Úvod do pedagogické psychologie. 1. vyd. Praha: SPN, 1979.
- [Evp] Evropská vězeňská pravidla. Vězeňská služba ČR. 1996. Praha: Nadace Klíč. Tiskárna VV-Praha-Pankrác, 1996.
- [Fon] Fontana, D. Psychologie ve školní praxi. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-063-4.
- [Fro] Fromm, E. Anatomie lidské destruktivity. 7. svazek edice Psychologie. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1997. ISBN 80-7106-232-4.
- [Har] Hartl, P. Psychologický slovník. 1. vyd. v ČR. Praha: Nakl. Budka, 1993. ISBN 80-9015 49-0-5.
- [Hei] Heidbrink, H. Psychologie morálního vývoje. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-154-1.
- [Ilj] Iljinová, T. A. Pedagogika. 2. vyd. Praha: SPN, 1972.
- [Jan] Janoušek, J. a kol. Sociální psychologie. 1. vyd. Praha: SPN, 1988.
- [Kon] Kondáš, O. Klinická psychológia. 2. vyd. Martin: Osveta, 1980.
- [Lan] Langmeier, J. Vývojová psychologie pro dětské lékaře. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1983.
- [Mel] Metodický list ředitele odboru výkonu vazby a trestu č. 20/2002 Vězeňská služba ČR. Praha, 2005.
- [Mez] Mezník, J. a kol. Základy penologie. Masarykova univerzita Brno, 1995.
- [Mra] Mraček, J., a spol. Speciální pedagogika. MIn.spravedlnosti ČSR, Praha, 1985.
- [Nak] Nakonečný, M. Základy psychologie osobnosti. 1. vyd. Praha: Management Press, 1993.
- [Ngř] Nařízení generálního ředitele VS-ČR č. 32/1999. Vězeňská služba ČR. Praha, 1999.

- [Prů] Průcha, J., Valterová, E., Mareš, J. Pedagogický slovník. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-029-4.
- [Řvt] Vyhláška MS č. 345/1999 , kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. Ministerstvo spravedlnosti ČR. Praha, 1999.
- [Sov] Sovák, M. Nárys speciální pedagogiky. 4. upr. vyd. Praha: SPN, 1980.
- [Švi] Švingalová, D. Základy psychologie III. díl: Kapitoly z psychologie osobnosti – 1. část. 1. vyd. Liberec, 2000. ISBN 80-7083-384-X.
- [Vac] Vacínová, M. Psychologie a společenská výchova. 2. přeprac. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-7178-006-4.
- [Vág] Vágnerová, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-214-9.
- [Vám] Vágnerová, M. Psychopatologie pro pracovníky policie a vězeňské služby, 2. díl, Liberec, 2003. ISBN 80-7083-703-9.
- [Zvt] Zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 59/1965 Sb. ve znění pozdějších předpisů.

Přílohy

1. Návrh na udělení kázeňské odměny a Rozhodnutí o udělení kázeňské odměny
2. Záznam o kázeňském přestupku
3. Rozhodnutí o uložení kázeňského trestu
4. Svodka o výchovné činnosti odsouzených